

Список використаних джерел

1. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти: монографія / В. Ю. Биков. – К.: Атака, 2008. – 684 с.
2. Бурлака О. В. Використання технічних засобів навчання на уроках географії в школах для дітей з порушеннями слуху / О. В. Бурлака // Освіта осіб з особливими потребами: шлях розбудови: зб. наук. праць: Вип.9, за ред. В.В. Засенка, А.А. Калупаєваї. – К.: ТОВ "Поліграф плюс", 2015. – С.19–26.
3. Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник / За ред. В.Г. Кременя. Авторський колектив: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук, В.В. Грубінко, І.І. Бабин. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 384 с.
4. Марінушкіна О. Є. Комплексний підхід в організації психолого-педагогічного супроводу дітей з обмеженими можливостями / О. Є. Марінушкіна // Джерело педагогічних інновацій. Інклюзивна освіта : науково-методичний журнал. – Харків : Харківська академія неперервної освіти, 2013. – Вип. № 1. – С. 75.
5. Таланчук П. М. Супровід навчання студентів з особливими потребами в інтегрованому освітньому середовищі / П. М. Таланчук, К. О. Кольченко, Г. Ф. Нікуліна // Навчально-методичний посібник для студентів, викладачів та фахівців вищих навчальних закладів інтегрованого типу. – К., 2013. – 72 с.

Павлюк Наталія Володимирівна,
директор Ізюмської загальноосвітньої школи I – III ступенів №5
Ізюмської міської ради Харківської області

УДК 347.635 [37.015.3]: 347.649

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ІНКЛЮЗИВНОГО КЛАСУ

Актуальність дослідження викликана недостатнім висвітленням в сучасній науковій літературі основних напрямків формування сприятливого морально-психологічного клімату в інклюзивному освітньому середовищі закладу загальної середньої освіти.

Мета дослідження полягає в аналізі особливостей формування морально-психологічного клімату в освітньому середовищі інклюзивного класу.

Відповідно до мети було використано комплекс методів дослідження, в тому числі:

– теоретичні (історико-педагогічний аналіз наукової літератури; аналіз, класифікація, систематизація та узагальнення), що дозволили виокремити та уточнити зміст поняття «морально-психологічний клімат», визначити особливості формування інклюзивного освітнього середовища, напрями роботи педагогічного колективу з формування позитивного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами;

– емпіричні: діагностичні (анкетування); праксиметричні (аналіз і узагальнення педагогічного досвіду), що надали об'єктивну оцінку поточного стану запровадження інклюзивного навчання в закладі загальної середньої освіти, ефективності використаних навчальних та виховних методів формування сприятливого морально-психологічного клімату в інклюзивних класах.

Автор доводить, що формування особистості дитини, розвиток її соціальної компетенції відбувається, зокрема, і в учнівському колективі, і обґрунтовує важливість інклюзії як засобу соціалізації дітей з особливими освітніми потребами. Розглянуто роль учителів та батьків у забезпеченні належних морально-психологічних умов для зростання і навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку. На прикладі інклюзивних класів у власному закладі загальної середньої освіти автор показує важливість і соціальну необхідність засобів забезпечення морально-психологічного клімату в освітньому середовищі інклюзивного класу.

Ключові слова: морально-психологічний клімат, інклюзивна освіта, інклюзія, діти з особливими освітніми потребами, освітнє середовище.

Актуальность исследования вызвана недостаточным освещением в современной научной литературе основных направлений формирования благоприятного морально-психологического климата в инклюзивной образовательной среде заведения общего среднего образования.

Цель исследования заключается в анализе особенностей формирования морально-психологического климата в образовательной среде инклюзивного класса.

В соответствии с целью был использован комплекс методов исследования, в том числе:

– теоретические (историко-педагогический анализ научной литературы; анализ, классификация, систематизация и обобщение), которые позволили выделить и уточнить содержание понятия «морально-психологический климат», определить особенности формирования инклюзивной образовательной среды, направления работы педагогического коллектива по формированию позитивного отношения к детям с особыми образовательными потребностями;

– эмпирические: диагностические (анкетирование); праксиметрические (анализ и обобщение педагогического опыта), которые дали объективную оценку текущего состояния внедрения инклюзивного обучения в заведении общего среднего образования, эффективности использованных учебных и воспитательных методов формирования благоприятного морально-психологического климата в инклюзивных классах.

Автор доказывает, что формирование личности ребёнка, развитие его социальной компетенции происходит, в частности, и в ученическом коллективе, и обосновывает важность инклюзии как способа социализации детей с особыми образовательными потребностями. Рассмотрена роль учителей и родителей в обеспечении надлежащих морально-психологических условий для роста и обучения детей с нарушениями психофизического развития. На примере инклюзивных классов в собственном заведении общего среднего образования автор показывает важность и социальную необходимость средств обеспечения морально-психологического климата в образовательной среде инклюзивного класса.

Ключевые слова: морально-психологический климат, инклюзивное образование, инклюзия, дети с особыми образовательными потребностями, образовательная среда.

The research deals with the key aspects of the shaping of a favourable moral and psychological climate in the inclusive educational environment of a secondary school, which have been warranted little attention in modern scientific literature.

The objective of the research is to analyse the peculiarities of the shaping of a favourable moral and psychological climate in the educational environment of an inclusive class.

In order to address the task that has been set, specific methodology has been made use of. In particular, theoretical methods, including analysis, classification,

and generalisation, have made it possible to formulate and define the notion of “moral and psychological climate”, determine the peculiarities of the shaping of the inclusive educational environment, and describe the aspects of the teaching staff’s work towards shaping positive attitude to children with special educational needs. Empirical methods, such as questionnaire survey and the praximetric method, have provided the objective estimate of the current state of inclusive education at a given school, as well as the effectiveness of the educational and pedagogic methods used in order to shape a favourable moral and psychological climate in inclusive classes.

The author proves that the shaping of a child’s personality, the development of his or her social competence occurs, in particular, among other pupils, and argues that inclusion as a means of socializing children with special needs is important. The role of teachers and parents in ensuring appropriate moral and psychological conditions for the upbringing and teaching children with special educational needs is considered. With the example of inclusive classrooms in her own school, the author demonstrates the importance and social necessity of the means of ensuring the moral and psychological climate in the educational environment of an inclusive class.

Key words: *moral and psychological climate, inclusive education, inclusion, children with special educational needs, educational environment.*

Вступ. Згідно з Конвенцією ООН про права осіб з інвалідністю, ратифікованою Україною у 2009 році, держава повинна забезпечувати інклюзивну освіту на всіх рівнях, починаючи від дошкільної, загальної середньої, вищої освіти, професійного навчання, освіти для дорослих і до навчання протягом усього життя без дискримінації та нарівні з іншими. Інклюзивна освіта надає можливість кожній дитині право на самореалізацію, соціалізацію в природному середовищі, розкриття природних здібностей, отримання необхідної допомоги та підтримки з боку однолітків, педагогічного колективу закладу освіти та відповідних спеціалістів. У цьому контексті важливого значення набуває створення сприятливого позитивно-емоційного клімату в класі, школі, залучення дитини з психофізичними порушеннями до суспільних процесів, її прийняття вчителями, однолітками, батьками та розуміння її особливостей.

Морально-психологічний клімат інклюзивного учнівського колективу є чинником, через який переломлюється будь-яка його діяльність. Природно, що вплив психологічної атмосфери на особистість може бути двояким – як стимулюючим, так і гальмуючим, що пригнічує творчу ініціативу, активність і енергію. Таким чином, пріоритетність чинника інклюзивності в освітньому процесі, проголошена на державному рівні, а також пов’язані з цим проблеми створення відповідного морально-психологічного клімату і обґрунтовують актуальність даної статті.

Питання інклюзивної освіти знаходиться в центрі робіт багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців: О. Акімової, Е. Андрєєва, В. Бондаря, Л. Даниленко, Т. Ілляшенко, А. Колупаєвої, Ю. Найди, Л. Прядко, Т. Сак, Л. Савчук, М. Сварника, Н. Софій, П. Троханіса, С. Юсфін, Е. Ямбург, Є. Ярської-Смирнової, А. Міллвард, К. Кларк, Д. Мітчелл, С. Робсон, Т. Лормана та ін.

Дослідження особливостей психологічного клімату вивчали, зокрема, Г. Андрєєва, В. Мясіщев, Б. Паригін, К. Платонов, А. Свенцицький.

Вивчення клімату шкільного класу, зокрема й морально-психологічного, почалося завдяки зусиллям М. Анікеєва, О. Лутошкіна, І. Шварца, Л. Буєвої, Є. Кузьміна, А. Русалінової, В. Шепель і В. Покровського, В. Косолапова, А. Щербань тощо.

Утім аналіз наявної джерельної бази засвідчує, що питання формування морально-психологічного клімату саме інклюзивного освітнього середовища є недостатньо висвітленим у сучасному науковому дискурсі, що і обумовило вибір теми для цієї статті.

Мета статті полягає в аналізі особливостей формування морально-психологічного клімату в освітньому середовищі інклюзивного класу.

Для досягнення мети дослідження були поставлені наступні завдання:

- охарактеризувати поняття морально-психологічного клімату в контексті освітнього процесу;
- визначити особливості та характеристики інклюзивного освітнього середовища як особливого виду освітнього процесу;
- проаналізувати використання методів роботи педагогічного колективу у процесі формування психологічного клімату в освітньому середовищі інклюзивного класу;
- вивчити механізми забезпечення батьківсько-учительської співпраці щодо сприяння інклюзивності освітнього процесу;
- дослідити ефективність застосованих методів та форм роботи з батьківським та учнівським колективом інклюзивного класу.

Методи дослідження. Відповідно до мети і завдань дослідження було використано комплекс *методів дослідження*, в тому числі:

- теоретичні (історико-педагогічний аналіз наукової літератури; аналіз, класифікація, систематизація та узагальнення), що дозволили виокремити та уточнити зміст поняття «морально-психологічний клімат», визначити особливості формування інклюзивного освітнього середовища, напрями роботи педагогічного колективу з формування позитивного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами;

– емпіричні: діагностичні (анкетування); праксиметричні (аналіз і узагальнення педагогічного досвіду, що забезпечили здійснення практичної частини дослідження, а саме надали об'єктивну оцінку поточного стану запровадження інклюзивного навчання в закладі загальної середньої освіти, ефективності використаних навчальних та виховних методів формування сприятливого морально-психологічного клімату в інклюзивних класах.

Результати і обговорення. У сучасних умовах постійно зростає інтерес до явища, яке отримало назву морально-психологічного, морального чи соціально-психологічного клімату колективу. Морально-психологічний стан колективу – це обумовлений впливом соціальних, групових, діяльнісних та інших факторів відносно стійкий і обмежений у часі стан змобілізованості та налаштованості психіки членів колективу; та чи інша ступінь реалізації, актуалізації та прояви духовних можливостей колективу; певний функціональний настрій психіки людей в конкретних обставинах життя і діяльності, реально діючі духовні сили людей як фактор успішності їхніх дій і поведінки [1].

Морально-психологічний стан колективу характеризує ступінь психологічної готовності людей вирішувати ті чи інші завдання, проявляти відповідну поведінку.

Морально-психологічний стан має свою психологічну структуру, основними компонентами якої виступають умонастрої, емоційні і вольові стани. Він характеризується конкретним змістом (професійним, моральним, політичним, естетичним та ін.), спрямованістю, рівнем функціонування (від апатії до ентузіазму), ступенем спільності для даного колективу, міцністю, надійністю [2].

Морально-психологічний клімат в колективі характеризують як позитивні, так і негативні ознаки. До позитивних ознак соціально-психологічного клімату належать:

- наявність позитивної перспективи для групи і кожного її індивіда;
- взаємодовіра і висока взаємовимогливість у групі;
- ділова критика;
- вільне висловлювання власної думки;
- відсутність тиску керівників на підлеглих;
- достатня поінформованість працівників про цілі та завдання організації;
- задоволеність працею й належністю до групи;
- прийняття на себе відповідальності за стан справ у групі тощо.

Негативними ознаками соціально-психологічного клімату є дезінтеграція групи, нечітко визначені права та обов'язки осіб організації, відсутність чітко налагодженої системи комунікацій, наявність проблем адаптації до умов організації та ін.

Залежно від особливостей вияву морально-психологічний клімат виконує в колективі відповідні функції: консолідуюча (полягає у згуртуванні колективу, об'єднанні зусиль для вирішення навчально-виховних завдань); стимулюючу (виявляється в реалізації «емоційних потенціалів колективу», його життєвої енергії); стабілізуючу (забезпечує стійкість стосунків всередині колективу, створює необхідні передумови для успішної адаптації нових членів колективу); регулюючу (виявляється в утвердженні норм взаємин, прогресивно-етичного оцінювання поведінки членів колективу) [3].

На сучасному етапі розвитку освіти дітей з особливими освітніми потребами пріоритетного значення набуває створення інклюзивного освітнього середовища. Інклюзія – це включення, додавання, зміни у середовищі відповідно до індивідуальних потреб людини, тобто:

- залучення в освітній процес кожної дитини за допомогою освітньої програми, яка відповідає її здібностям;
- задоволення індивідуальних освітніх потреб особистості, забезпечення умов її супроводу.

На думку дослідників Н. Софій та Ю. Найди, термін інклюзія – це політика й процес, який передбачає отримання більших можливостей в навчанні та соціальному житті для всіх дітей (з особливими потребами та інших дітей) [4]. Такий вид навчання уможливорює надання необхідної психолого-педагогічної та медико-соціальної допомоги певній кількості дітей, дозволяє максимально наблизити її до місця проживання дитини, забезпечити батьків консультативною підтримкою, а також підготувати суспільство до прийняття людини з особливими освітніми потребами.

Серед першочергових кроків у напрямі створення інклюзивного середовища вбачаються такі: відмовитися від стереотипних поглядів на вчителів, учнів і освітній процес; формувати в школі атмосферу, засновану на ідеях інклюзії; розбудувати школу як спільноту; зосереджуватися на співпраці, а не на конкуренції; прищеплювати віру в свої сили кожному члену шкільного колективу [5, 12-13].

На нашу думку, необхідними умовами формування інклюзивного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти є:

- визнання педагогом необхідності використання різноманітних навчальних підходів з урахуванням різних стилів навчання, темпераменту й особистості окремих дітей;
- адаптація навчальних матеріалів для використання по-новому, підтримуючи самостійний вибір дитини у процесі навчання у класі;
- використання різних варіантів об'єднання дітей у групи;
- налагодження співробітництва та підтримки серед учнів класу;
- використання широкого спектру занять, практичних вправ і матеріалів, що відповідають рівню розвитку дитини.

Мета цього середовища – орієнтуватися на розвиток особистості та відповідати запитам соціального оточення і сподіванням людини.

Освітнє середовище тільки тоді буде інклюзивним, коли матиме низку ознак:

- спланований і організований фізичний простір, у якому б діти могли безпечно пересуватися під час групових та індивідуальних занять;
- наявність сприятливого соціального та емоційного клімату;
- створені умови для спільної роботи дітей, а також надання один одному допомоги в досягненні позитивного результату.

В інклюзивному освітньому середовищі всі діти здатні досягати успіху. Можна визначити такі переваги для дітей з особливими освітніми потребами:

- в інклюзивному середовищі діти з порушеннями психофізичного розвитку демонструють вищий рівень соціальної взаємодії з іншими дітьми, які таких обмежень не мають;
- в інклюзивному освітньому середовищі підвищується соціальна компетентність і вдосконалюються комунікативні навички дітей з нетиповими здібностями;
- для дітей з особливими потребами створюється індивідуальна програма розвитку, завдяки чому процес набуття вмінь і навичок протікає ефективніше, а академічні досягнення покращуються;
- посилюється соціальне сприйняття дітей з особливими освітніми потребами завдяки груповій методиці навчання в інклюзивних школах. Працюючи в малих групах, діти навчаються бачити людину, а не її недолік, та починають усвідомлювати, що між ними є багато спільного;
- дружні стосунки між дітьми з порушеннями психофізичного розвитку та звичайними дітьми, як правило, частіше розвиваються в інклюзивному середовищі. Дослідження довели, що діти в інклюзивному закладі мають надійніші й триваліші зв'язки з друзями, ніж діти в сегрегованому середовищі.

Це особливо справедливо в ситуації, коли діти відвідують місцеву школу у своєму районі та мають більше можливостей бачитися з друзями після уроків [6].

Аргументи на користь перебування учнів в інклюзивному освітньому середовищі незаперечні. Тому супротивне твердження про те, що решта дітей отримують менш якісну освіту в інклюзивному середовищі чи опиняються у менш сприятливих соціальних умовах, важко назвати аргументованим.

Вагомого значення для розвитку інклюзивної освіти набуває питання формування колективу учнів інклюзивного класу. Суттєвим аспектом цієї проблеми є пошук шляхів та засобів подолання перешкод у процесі взаємодії дитини з порушеннями психофізичного розвитку з однокласниками з типовим розвитком. Однією із умов формування позитивних взаємостосунків учнів у інклюзивному класі є використання інтерактивних методів та технологій в освітньому процесі.

Аналіз літературних джерел засвідчує, що використання інтерактивних методів і технологій в освітньому процесі сприяє виробленню в учнів власних цінностей, розвитку світогляду, створенню атмосфери співробітництва, порозуміння і доброзичливості, дає можливість виявляти і реалізувати індивідуальні можливості [7]. Застосування цих методів і технологій дає змогу школяреві навчитися слухати іншу людину, поважати її думку, вчитися будувати взаємини у класному колективі, знайти своє місце у системі міжособистісних стосунків з однокласниками, уникати конфліктів, розв'язувати їх, шукати компроміси, знаходити спільне вирішення проблем.

З метою формування колективу інклюзивного класу доцільно застосовувати такі методи, як «Коло ідей», «Акваріум», «Мікрофон», «Незакінчене речення», «Прес» та інші [8].

Одним із засобів, який допомагає дітям з особливими освітніми потребами впоратися зі своїми психологічними проблемами, відновлювати емоційну рівновагу, переключатись із негативних переживань на позитивно забарвлені почуття і думки, є арт-терапія.

Арт-терапія – це терапія образотворчою діяльністю з метою вираження свого психоемоційного стану, що володіє широкими можливостями і сприяє швидкій соціалізації дитини з особливими потребами.

Практично кожна дитина з особливими потребами може брати участь в арт-терапевтичній роботі. Арт-терапія як невербальний засіб спілкування особливо цінна для тих, хто недостатньо добре володіє мовою, відчуває труднощі в словесному описі своїх переживань, у міжособистісній взаємодії.

Виходячи із засобів впливу, розрізняють види арт-терапії: музикотерапія, ізотерапія, казкотерапія, лялькотерапія, драм терапія, гудзикотерапія тощо.

Дослідження, проведені під керівництвом Л. Д. Лебедевої, показали, що арт-терапевтичні заняття дозволяють вирішувати такі важливі педагогічні завдання:

- *виховні*: взаємодія будується таким чином, щоб діти вчилися коректному спілкуванню, співпереживанню, дбайливим взаєминам з однолітками і дорослими. Це сприяє моральному розвитку особистості, забезпечує орієнтацію в системі моральних норм, засвоєння етики поведінки. Відбувається глибше розуміння себе, свого внутрішнього світу (думок, почуттів, бажань). Складаються відкриті, довірчі, доброзичливі відносини з педагогом.

- *корекційні*: досить успішно коригується образ «Я», який раніше міг бути деформованим, поліпшується самооцінка, зникають неадекватні форми поведінки, налагоджуються способи взаємодії з іншими людьми. Хороші результати досягнуті в роботі з деякими відхиленнями в розвитку емоційно-вольової сфери особистості.

- *психотерапевтичні*: «лікувальний» ефект досягається завдяки тому, що в процесі творчої діяльності створюється атмосфера емоційної теплоти, доброзичливості, емпатійного спілкування, визнання цінності особистості іншої людини, турбота про неї, її почуття, переживання. Виникають відчуття психологічного комфорту, захищеності, радості, успіху. У результаті мобілізується цілющий потенціал емоцій.

- *діагностичні*: арт-терапія дозволяє отримати відомості про розвиток та індивідуальні особливості дитини. Це коректний спосіб поспостерігати за нею у самотійній діяльності, краще дізнатися про її інтереси, цінності, побачити внутрішній світ, неповторність, особистісну своєрідність, а також виявити проблеми, що підлягають спеціальній корекції. У процесі занять легко виявляються характер міжособистісних відносин і реальне становище кожного в колективі, а також особливості сімейної ситуації. Арт-терапія виявляє і внутрішні, глибинні проблеми особистості. Володіючи багатосторонніми діагностичними можливостями, вона може бути віднесена до проєктивних тестів.

- *розвиваючі*: завдяки використанню різних форм художньої експресії складаються умови, при яких кожна дитина переживає успіх у тій чи іншій діяльності, самотійно справляється з важкою ситуацією. Діти навчаються вербалізації емоційних переживань, відкритості у спілкування, спонтанності. В цілому відбувається особистісний ріст людини, знаходиться досвід нових форм

діяльності, розвиваються здібності до творчості, саморегуляції почуттів і поведінки [9].

Для становлення учнівських соціальних зв'язків важливою є також співпраця вчителя з батьками. Як зазначає О.В. Чеботарьова, основна мета формування мікроклімату у школі та в сім'ї полягає у гуманізації взаємин, створенні умов для максимального вияву поваги і взаємопідтримки, турботи та взаємодопомоги. Довіра у системі «учень-вчитель-батьки», єдність та делікатність є запорукою успішного навчання в умовах масової школи [10].

Почнемо з того, що позитивна мотивація, налаштованість на успіх є запорукою успішного результату будь-якої діяльності. Вчитель закладу загальної середньої освіти є для учнів та їхніх батьків своєрідним «носієм» суспільної думки, під впливом якого формуються установки, переконання та подальша поведінка решти учасників освітнього процесу.

Якщо у вчителя відсутні упереджене ставлення та негативні соціальні установки щодо дітей з особливими освітніми потребами, якщо він позитивно ставиться до їхнього спільного перебування з однолітками і створює умови для формування сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі, то, відповідно, це позитивно впливатиме і на ставлення учнів з типовим розвитком та їхніх батьків до них. І навпаки: якщо поведінка педагога будується переважно на негативних стереотипних уявленнях і ці установки охоплюють усі сфери педагогічної діяльності – це не тільки перешкоджає адаптації дитини з особливими освітніми потребами в класному колективі, а й ускладнює та різко знижує ефективність роботи самого вчителя.

Слід зазначити, що готовність батьків до інклюзивного навчання та співпраці з закладом освіти знаходиться у прямій залежності від готовності вчителя, що підтверджуються результатами досліджень М. Г. Буйняк [10].

Як свідчить практика та результати проведеного дослідження, роботу вчителя з батьками учнів інклюзивного класу можна умовно поділити на два напрямки – робота з батьками дітей з порушеннями психофізичного розвитку та з батьками дітей з типовим розвитком. Слід також зазначити, що робота з батьками повинна проводитися у тісній співпраці з іншими членами команди психолого-педагогічного супроводу, кожен з яких надає фахову допомогу з тих чи інших питань.

Основними формами роботи вчителя з батьками в умовах інклюзивного навчання є: батьківські збори, бесіди (колективні, індивідуальні, групові), консультації-практикуми, семінари-практикуми, проведення соціально-психологічних тренінгів, організація ділових ігор, відвідування родин, дні

відкритих дверей, відкриті уроки для батьків, наочне інформування (оформлення куточків для батьків, випуск тематичних газет) тощо [11, 77].

Із першого року навчання дітей з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої освіти у створенні їхньої освітньої траєкторії ключову роль відіграє вчитель початкових класів. Тому нині особливої уваги заслуговує питання формування професійної готовності педагогів до роботи в умовах інклюзивного навчання, оскільки спектр функцій учителя значно розширюється. Тобто, окрім основних (дидактичної, виховної і розвивальної), додаються просвітницька (інформування громадськості та батьків про переваги інклюзивного навчання), діагностична (вивчення можливостей та потреб дитини), корекційна (добір і проведення психолого-педагогічних заходів щодо виправлення або послаблення недоліків психофізичного розвитку дітей, їхньої адаптації та соціалізації) та рефлексивна (розроблення критеріїв і показників для оцінювання освітніх досягнень учнів, аналізу ефективності освітнього процесу і пошуку способів його коригування).

Однією з найважливіших умов формування соціально значущих якостей особистості вчителя у роботі з дітьми з особливими потребами є подолання інертності педагогічного мислення, посилення мотивації самопізнання та настроїв педагога у позитивному напрямі шляхом формування таких умінь, як розуміння внутрішнього стану іншого (розвиток емпатії); уміння поставити себе на місце іншого (розвиток ідентифікації).

Вчителі та асистенти вчителів інклюзивних початкових класів Ізюмської загальноосвітньої школи I – III ступенів №5 Ізюмської міської ради Харківської області (далі – ІЗОШ I – III ступенів №5) упродовж 2017 – 2018 рр. пройшли спеціальну підготовку на тематичних спецкурсах при Комунальному вищому навчальному закладі «Харківська академія неперервної освіти» «Організація інклюзивного навчання в ЗНЗ: нагальні питання», навчання за програмою підвищення кваліфікації асистентів учителів закладів загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням, Донецькому обласному Інституті післядипломної освіти «Інформаційні технології супроводу та підтримки освітньої діяльності учнів в умовах інклюзивного навчального закладу», взяли участь у вебінарі МСFR «Створення команди психолого-педагогічного супроводу в школі», що, зокрема, значно підвищило їхню обізнаність в особливостях поведінки дітей різних нозологій та способах взаємодії з ними. Отримані знання вони успішно втілюють на практиці, створюючи комфортні умови для навчання і виховання всіх дітей в класі.

У 2017/2018 навчальному році в ІЗОШ I – III ступенів №5 було організовано два перші класи з інклюзивним навчанням. Всього в цих класах

навчалось 4 дитини з особливими освітніми потребами: три учні з нозологією «затримка психічного розвитку» і одна дитина з порушеннями інтелектуального розвитку. У закладі було створено команду фахівців, яка протягом вересня місяця проводила спостереження за учнями з особливими освітніми потребами, на основі якого для кожного учня було складено індивідуальну програму розвитку (далі – ІПР), організовано корекційно-розвиткові заняття. Регулярно відбувалися засідання команди фахівців з метою відстеження виконання ІПР та її корекції. Всі зміни, внесені до ІПР, обов'язково узгоджувалися з батьками.

Запровадження інклюзивного навчання було для всіх учасників освітнього процесу справою новою і достатньо нелегкою. Вперше троє батьків дітей з особливими освітніми потребами звернулися до закладу в березні 2017 року. Тож, зважаючи на діючі нормативні документи, адміністрація школи планувала відкриття одного інклюзивного класу. Батьки майбутніх першокласників декілька разів зустрічалися на спільних зборах, мали змогу познайомитися один з одним, з майбутнім класним керівником, отримали інформацію про інклюзивне навчання. Перед початком нового навчального року до закладу звернулися батьки ще однієї дитини з психофізичними порушеннями, тому було прийнято рішення про відкриття двох перших інклюзивних класів.

Відповідно, першим великим і складним завданням адміністрації школи було розроблення і проведення інформаційної політики, спрямованої на роз'яснення переваг інклюзивного навчання для всіх учасників освітнього процесу, у тому числі педагогічних працівників закладу загальної середньої освіти.

Учителі початкової школи та адміністрація закладу, виявляючи високий рівень професіоналізму, педагогічної етики, толерантності, змогли пояснити батькам майбутніх першокласників, що інклюзивне навчання передбачає створення умов для максимально значущої участі в освітньому процесі не лише дітей з особливими освітніми потребами, а й усіх учасників освітнього процесу.

Упродовж 2017/2018 навчального року було заплановано і проведено наради за участю директора (серпень, грудень), засідання педагогічної ради (серпень), засідання ради школи (вересень), на яких розглядалися нагальні питання запровадження в закладі освіти інклюзивного навчання, оформлено стенд «Інклюзивна освіта», з матеріалами якого всі бажаючі мали змогу ознайомитися у вестибюлі закладу.

Результати анкетування, проведеного відділом змісту та якості освіти управління освіти Ізюмської міської ради Харківської області, в якому взяли

участь 36 педагогів ІЗОШ I – III ступенів №5, засвідчили, що заходи, спрямовані на формування позитивного ставлення до нової концепції навчання, і, відповідно, морально-психологічного клімату в освітньому середовищі, виявилися вдалим, оскільки 100% вчителів розуміли, що створення дружнього до дитини освітнього середовища сприяє запровадженню інклюзивного навчання. Але ті факти, що лише 50% педагогів виявилися готовими до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, а 32% педагогів потребують методичної підтримки для організації роботи з найуразливішими категоріями учнів з метою їх повноцінного залучення до освітнього процесу та подальшої соціальної інтеграції, говорять про те, що готовність педагогів до роботи в інклюзивному освітньому середовищі є недостатньою і для її підвищення вчителям потрібно пройти додаткову підготовку (курси, тренінги, семінари тощо).

Аналізуючи результати опитування батьків дітей з особливими потребами, слід зазначити, що вони глибоко переконані, що їх діти мають навчатися зі своїми здоровими однолітками (всі батьки «цілком погоджуються» з концепцією інклюзії). Перебування дитини в такому середовищі сприяє покращенню знань і навичок, збагаченню досвіду спілкування та знаходженню нових друзів (100% батьків учнів з особливими освітніми потребами та учнів, які навчаються в інклюзивному класі). Самі ж батьки, як учасники процесу інклюзії, мають змогу постійно отримувати інформацію про сильні та слабкі сторони своєї дитини (100%). Переважна більшість батьків відчувають себе активними учасниками процесу інтеграції дитини в заклад загальної середньої освіти та вважають освітнє середовище закладу безпечним для своєї дитини. Батьки дітей з особливими освітніми потребами переконані, що найсприятливішими умовами для виховання і навчання їхніх дітей є звичайні школи, де діти зможуть успішно покращувати свої уміння та навички, товаришувати з однолітками і почуватися в безпеці.

У 2018/2019 навчальному році кількість інклюзивних класів в закладі збільшилася до трьох, а дітей з особливими освітніми потребами в них – до 6 (чотири учні із затримкою психічного розвитку, два – з порушеннями інтелектуального розвитку). Причому, батьки двох учнів по закінченню першого класу отримали рекомендації від вчителів-класоводів звернутися до обласної психолого-медико-педагогічної консультації з приводу організації для дітей інклюзивного навчання і, дослухавшись порад і усвідомивши, що діти мають проблеми у засвоєнні навчального матеріалу, зважилися на комплексну психолого-педагогічну оцінку, і упродовж навчального року ці учні отримали весь спектр додаткових освітніх послуг, передбачених інклюзивним навчанням.

Це свідчить про позитивне ставлення батьків до інклюзії і можна вважати великим успіхом педагогічного загалу закладу у здійсненні інформаційної політики, спрямованої на популяризацію і користь інклюзивного навчання для всіх учасників освітнього процесу.

У 2019/2020 навчальному році кількість інклюзивних класів у закладі збільшилася до чотирьох, а дітей з особливими освітніми потребами, які отримують освітні та інші відповідні послуги – до 8 (див. Рис. 3.1, 3.2).

Кількість інклюзивних класів у Ізюмській загальноосвітній школі №5 (2017-2019 рр.)

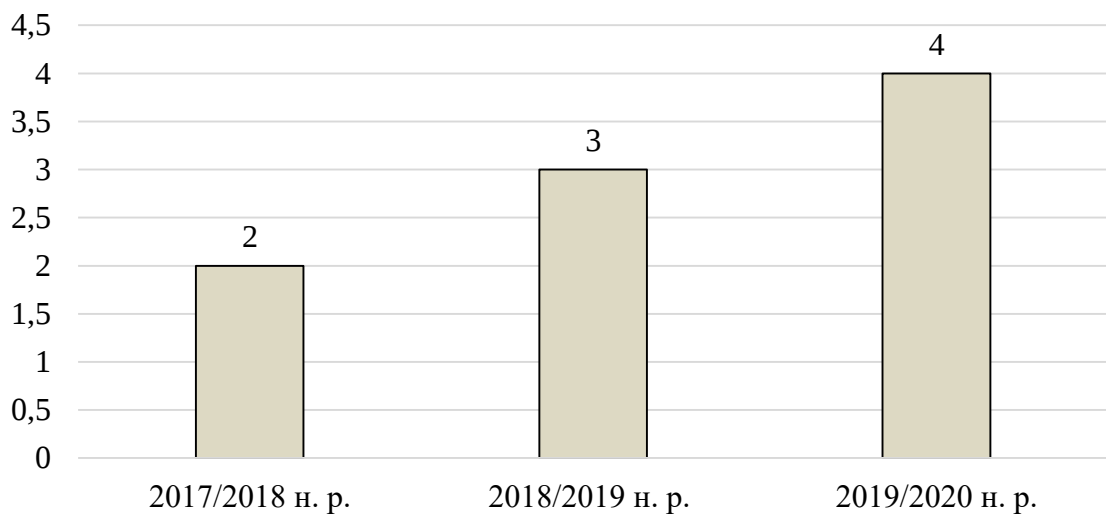

Рисунок 3.1. Кількість інклюзивних класів в Ізюмській загальноосвітній школі №5 (2017-2019 рр.)

Кількість дітей з особливими освітніми потребами в Ізюмській загальноосвітній школі №5 (2017-2019 рр.)

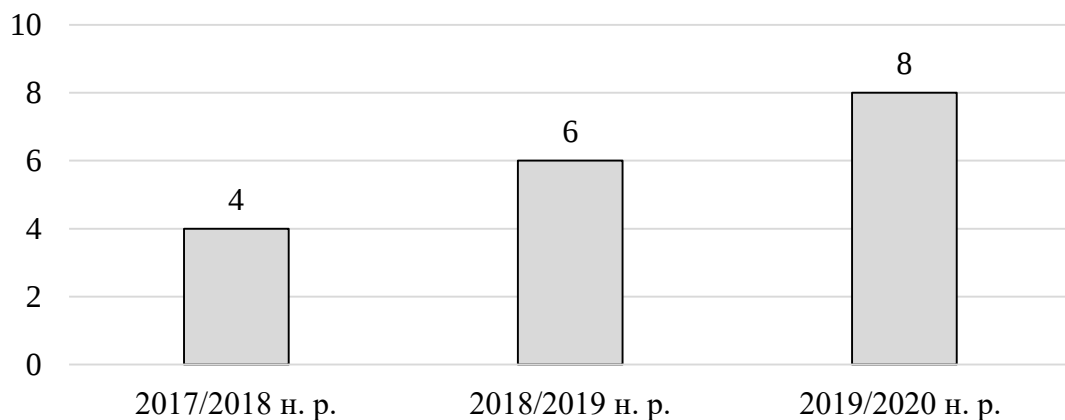

Рисунок 3.2. Кількість дітей з особливими освітніми потребами в Ізюмській загальноосвітній школі №5 (2017-2019 рр.)

З метою створення оптимальних умов для навчання дітей з особливими освітніми потребами з урахуванням їхніх індивідуальних потреб та можливостей, забезпечення психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в класах з інклюзивним навчанням у 2018 році наказом по закладу було затверджено Положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в ІЗОШ І – ІІІ ступенів №5, яке визначає основні принципи, завдання та функції, а також порядок організації діяльності команди психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами. З урахуванням кількості годин, визначених у висновках про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку, для учнів з особливими освітніми потребами організовані корекційно-розвиткові заняття з учителями-логопедами, дефектологами, практичним психологом.

Організовуючи освітній процес в інклюзивному класі, вчитель передусім повинен детально ознайомитися з рекомендаціями фахівців для вироблення правильної моделі поведінки з такою дитиною. Адже діти з навіть однаковими діагнозами потребують різних методів роботи, пристосувань, матеріалів тощо. Задача педагога – підібрати такі методи роботи з учнями класу, щоб кожна дитина почувала себе комфортно, створювати ситуації успіху, взаємодопомоги. Так, дівчинці Златі з 3-Б класу (діагноз «порушення інтелектуального розвитку») перед початком уроку діти допомагають викласти на парту всі необхідні приладдя, роздивляються її підручники, не схожі на решту класу. Із задоволенням допомагають Златі одягнути і застебнути пальто. Учні класу відчують свою відповідальність за неї, намагаються виступити в ролі вчителя, старшого брата або сестри. На уроках фізичного виховання учні виконують вправи в парах, активно беруть участь у спортивних іграх. Разом з іншими учнями Злата працює в команді. Часто добрі результати досягаються багаторазовими поясненнями: «Дивись, як робить Андрій! Повтори, будь ласка, за ним!».

Біля дошки Злата виконує роль помічника вчителя під час колективної роботи (наприклад, складання звукових схем із фішок). Учні, сприймаючи таке ставлення до помічниці вчителя, повторюють таку модель взаємовідносин, не забувають дякувати за допомогу.

Порівняно з першим навчальним роком, коли Злата з труднощами сприймала навчальний процес, часто засипала, відбулися позитивні зрушення. У другому класі вона вивчила назви всіх букв, може читати двоскладові слова з прямими складами, які написані через риску. Вміє рахувати предмети до 10. Вправи на додавання і віднімання виконує за допомогою роздаткового

матеріалу. Письмо дається Златі з труднощами: вона не розрізняє елементи букв, не дотримується рядків, пише тільки за наведенням. Але деякі елементи букв вже пише самостійно. Дрібна моторика потребує подальшого розвитку: Златі важко вирізати за контуром, охайно розфарбовувати, склеювати, хоча вона виконує ці завдання з інтересом та зацікавленістю, якщо їй допомагають дорослі.

Дівчинка працює під наглядом асистента вчителя або вчителя, потребує постійної підтримки та похвали. Навички самостійної роботи не сформовані.

Злата частково адаптувалася в освітньому середовищі. До спілкування з однолітками не виявляє стійкого інтересу, але із задоволенням грається з учнями, якщо її запросити до гри. Завжди йде на контакт з дорослими, ставиться до них з довірою, вітається. Особливо довірливі стосунки склалися у Злати із асистентом вчителя, разом вони працюють на уроках за модифікованою програмою, роблять один одному подарунки. Дівчина дуже сумує, коли асистент вчителя відсутня, кожного ранку цікавиться у мами, хто її чекає у школі і щиро радіє, якщо це і діти, і вчитель, і особливо асистент вчителя.

Учень 3-Б класу Кирило (нозологія «затримка психічного розвитку») читає складами у повільному темпі. Навчився бачити межі речень. Прочитане не завжди розуміє, має труднощі із переказуванням. Учні класу з повагою ставляться до нього – коли Кирило читає, у класі панує тиша.

Кирило вміє списувати, але диктанти пише з помилками. Багато виправляє, тому зошити неохайні. Рахує в межах 100, додає і віднімає одноцифрові числа самостійно, а двоцифрові за алгоритмом. Задачі розв'язує з допомогою вчителя після додаткового аналізу. Хлопчик завжди звертається за допомогою до вчителя або асистента вчителя, якщо сам не може виконати завдання. Полюбляє малювати, розфарбовувати, грати в спортивні ігри.

Хлопець постійно потребує допомоги асистента вчителя при фронтальній роботі в класі та додаткових інструкцій перед початком виконання нових завдань. У нього сформовано навички суспільної поведінки, він знаходить спільну мову з однокласниками, може першим звернутися до інших дітей.

В 3-А класі другий рік навчаються двоє учнів на інклюзивному навчанні (нозологія «затримка психічного розвитку»).

Євген має невисокий пізнавальний інтерес до навчання. Вивчив всі букви, почав читати склади і прості слова. Потребує постійного повторення і закріплення навчального матеріалу.

Письмо дається важко. Списує з друкованого тексту зі значними помилками, не дотримуючись рядка. Плутає букви при написанні, під диктовку не пише. Словниковий запас обмежений.

Євген працює тільки під наглядом асистента вчителя або вчителя, потребує постійної підтримки та похвали.

Хлопчик любить грати у комп'ютерні ігри. З однолітками знаходить спільну мову та інтереси. Із великим задоволенням бере участь у спортивних іграх та змаганнях.

Марія почала ходити до школи лише із другого семестру першого класу. Минулого року вона лише пристосовувалася до шкільних правил та процесу навчання. А вже зараз в неї з'явився пізнавальний інтерес, вона стала уважнішою та зосередженішою на уроках. Дуже засмучується, коли в неї щось не виходить, навіть починає плакати. Завжди звертається за допомогою до вчителя або асистента, якщо сама не може виконати завдання.

Словниковий запас значно збільшився. Дівчинка читає складами у повільному темпі, але не завжди розуміє прочитане. Відповідаючи на питання, часто плутається, помиляється.

Вміє списувати з незначними помилками. Іноді плутає літери. Вже почала писати під диктовку. Зошити веде не дуже охайно, багато виправляє. Часто не дотримується гігієнічних норм письма.

Вивчила напам'ять таблицю множення числа 2. Вміє користуватися всією таблицею.

Любить ліпити, малювати. Марія – дуже товариська та самостійна дівчина. Вона щоранку сама дістається до школи на автобусі.

Для згуртованості класу разом з учнями вчителі створюють правила класу, яких всі учні повинні дотримуватися: називати один одного на ім'я, вітати з днем народження, допомагати і підтримувати один одного. На ранкових зустрічах діти разом із класоводами відтворюють різні ситуації, які можуть виникнути в процесі навчання і спілкування, та вчать їх вирішувати. Упродовж дня виконують вправи для відпочинку, дуже полюбили фізкультхвилинки, для зміни навчального середовища відпочивають на свіжому повітрі, залучаються вчителем до спільних ігор.

На уроках основ здоров'я вчителі багато уваги та часу приділяють темам про унікальність, неповторність і цінність кожної людини для суспільства. Завжди звертають увагу на сильні сторони учнів з особливими освітніми потребами: Кирило і Данило гарно малюють, Марія непогано співає.

Про досягнення і недоліки у навчанні вчителі повідомляють учням, не поділяючи їх на особливих і звичайних. Адже особливою дитиною можна назвати будь-якого учня класу.

При проведенні класних заходів та свят кожний з учнів залучається з урахуванням його можливостей і здібностей, виконує посильну для себе роль, яка органічно вписана в сценарій. Ігри і розваги підбираються вчителем відповідно до вікових і психологічних особливостей учнів.

Головною метою роботи з батьками в закладі загальної середньої освіти є знайомство з індивідуальними і віковими особливостями дітей з особливими освітніми потребами, причинами виникнення порушення, запобігання та нейтралізація впливу невірної батьківської позиції в стосунках з дітьми на психічне здоров'я дитини.

Нами визначено три фактори, які допомагають школі залучати батьків до активної участі в ухваленні всіх рішень, що стосуються дитини:

- сприятлива атмосфера, коли педагогічний колектив дружньо налаштований і допомагає в усьому;
- постійне двостороннє спілкування між родиною дітей і школою;
- сприйняття батьків як партнерів.

На перших батьківських зборах в інклюзивних класах завжди проводиться анкетування батьків, мета якого полягає в отриманні інформації про особливості кожного учня класу, про ставлення до дітей з особливими освітніми потребами. Батькам пояснюється, що таке інклюзивне навчання, які переваги це навчання має для всіх дітей, а також для батьків як звичайних дітей, так і з особливими освітніми потребами. Якщо на початку запровадження інклюзії в закладі загальної середньої освіти (початок 2017/2018 навчального року) спостерігалися випадки негативного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами, то під час бесіди з батьками адміністрації школи на початку другого семестру було відзначено, що думка змінилася в позитивний бік і всі побоювання про неповноцінність освітнього процесу в інклюзивному класі не виправдалися.

Згідно з Порядком організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах, затвердженим постановою Кабінету міністрів України від 15.08.2011 №572 (зі змінами, внесеними згідно з постановою Кабінету міністрів України № 588 від 09.08.2017) серед умов організації інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами в закладах загальної середньої освіти, зокрема, зазначені:

- забезпечення необхідними навчально-методичними і наочно-дидактичними посібниками та індивідуальними технічними засобами навчання;

– облаштування кабінетів учителя-дефектолога, психологічного розвантаження, логопедичного для проведення корекційно-розвиткових занять.

Відповідно до Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2019 року, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р, обласної програми розвитку освіти «Новий освітній простір Харківщини» на 2014 – 2018 роки, затвердженої рішенням XXVII сесії Харківської обласної ради VI скликання від 19.12.2013 № 885-VI (зі змінами), на виконання рішення XV сесії Харківської обласної ради VII скликання від 01.03.2018 № 684-VII «Про внесення змін до рішення обласної ради від 07.12.2017 № 576-VII «Про обласний бюджет на 2018 рік» та додатків до нього (зі змінами)», рішення 60 сесії Ізюмської міської ради 7 скликання від 14.03.2018 року № 1515 «Про внесення змін до міського бюджету на 2018 рік» на базі ІЗОШ I – III ступенів №5 було створено медіатеку, яка гостинно відчинила свої двері для учнів, педагогів та батьків 20 грудня 2018 року.

Відповідно до Положення про медіатеку ІЗОШ I – III ступенів №5, медіатека є окремим структурним підрозділом шкільної бібліотеки і входить до її єдиного інформаційно-бібліотечного простору. Медіатека – це кімната, оснащена новітніми технологіями, які створюють відповідні умови для навчання дітей з особливими освітніми потребами. Візуально кімната поділена на зони: перша зона – з медіатехнічним обладнанням - використовується для розвивальних і корекційних занять з корекційними педагогами і практичним психологом. Друга – для розвитку моторики, пізнавальних процесів за допомогою інтерактивних ігор та роздавального матеріалу, наприклад – кінетичним піском, конструктором, магнітною абеткою. Є і третя зона – для релаксації, де можна провести психоемоційне розвантаження, що дуже важливо для учнів, які швидко втомлюються, для них важливий відпочинок і часта зміна діяльності. У зоні релаксації проводиться пальчикова гімнастика, дихальні вправи в супроводі асистента вчителя, практичного психолога, вчителя-дефектолога.

Медіатека ІЗОШ I – III ступенів №5 є улюбленим місцем всіх учнів – з особливими потребами та інших. Тут проводять свої заняття і корекційні педагоги, і асистенти вчителя. До послуг всіх учасників освітнього процесу є три ноутбуки, мультимедійний проектор з екраном і інтерактивним модулем, яскраві дитячі книжки, зручні крісла-груші для відпочинку, м'які дивани і пуфики (Додаток 1).

За рахунок державної субвенції у 2018/2019 навчальному році було придбано спеціальні засоби корекції психофізичного розвитку для дітей з

особливими освітніми потребами відповідно до Типового переліку спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних та спеціальних класах закладів загальної середньої освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 23.04.2018 №414. Педагоги мають змогу проводити додаткові і корекційні заняття, зокрема, з корекції розвитку, соціально-побутового орієнтування, розвитку мовлення, використовуючи дидактичний матеріал: картки з ілюстраціями пір року, зображеннями тварин, предметів посуду, букв, цифр, представників різних професій, моделі глобуса, настільні логіко-розвивальні ігри, конструктор для вивчення різних механізмів, палички Кюізенера, логічні блоки Дьенеша, тактильну доріжку та ін.

Таким чином, на формування позитивного морально-психологічного клімату в навчальному середовищі інклюзивного класу значною мірою впливають позиція адміністрації закладу освіти, всього педагогічного колективу та безпосередньо вчителя-класного керівника інклюзивного класу, відповідна інформаційна політика закладу освіти, спрямована на подолання ментальних бар'єрів у сприйнятті людей з особливими освітніми потребами, вдало підібрані форми і методи навчання і виховання дітей, активна співпраця з батьківською громадою.

Висновки. Учніський колектив – могутній засіб формування особистості, але лише тоді, коли психологічний клімат в ньому позитивний, безконфліктний, тому його вивчення є дуже важливим, адже він впливає на виховання, гармонійний розвиток особистості учнів, значною мірою зумовлює риси характеру окремих учнів та стосунки в колективі. Усі діти, перебуваючи в інклюзивному середовищі, можуть навчитися цінувати й поважати дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Вони навчаються бачити людину, а не передусім її недолік чи обдарованість, та не помічати пов'язаних із ними соціальних ярликів.

Проблемою організації сприятливого психологічного середовища доводиться найбільше займатися класному керівнику, тому на сьогоднішній день нагальною проблемою є формування інклюзивної компетентності педагога, який, активно використовуючи інтерактивні методи та технології в освітній роботі, допомагає дітям з порушеннями психофізичного розвитку стати активнішими, впевненішими у собі, не боятись відповідати на запитання, брати участь в іграх, сприяє формуванню адекватної самооцінки.

Організація освітнього процесу в інклюзивному класі є креативним процесом, який надає можливість вчителю реалізувати свій творчий потенціал, оскільки інклюзивне навчання потребує інших підходів, інтерактивних методів

навчання, колективних форм роботи, основою яких є активна взаємодія усіх учнів.

Тісна співпраця вчителя та родин учнів з порушеннями психофізичного розвитку забезпечує сприятливі умови навчання, виховання, розвитку дитини та її соціальної адаптації. Обов'язковою умовою ефективності цієї співпраці є участь батьків в команді психолого-педагогічного супроводу, який необхідний, в першу чергу, тим батькам, у яких є сумніви щодо правильності вибору ними шляху навчання своєї дитини в умовах закладу загальної середньої освіти. Перспективними напрямками цієї теми є розробка ефективних форм і методичних рекомендацій щодо роботи із сім'ями учнів з порушеннями психофізичного розвитку в умовах інклюзивного навчання.

Зважена і продумана інформаційна політика закладу загальної середньої освіти щодо включення дітей з особливими освітніми потребами до навчання у закладі загальної середньої освіти, створення ефективної команди психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами, залучення додаткових ресурсів, а саме: дидактичного матеріалу, технічних засобів навчання є невід'ємними умовами формування позитивного психологічного клімату в навчальному середовищі і дієвим інструментом у подоланні упередженого ставлення до дітей з особливими освітніми потребами.

Подяки. Автор висловлює подяку колективу кафедри педагогіки, управління та адміністрування Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України та особисто кандидату педагогічних наук, доценту кафедри Н. З. Софій за отримані ґрунтовні знання в галузі організації інклюзивного навчання в закладах освіти та допомогу при підготовці цієї публікації.

Додатки і Таблиці

Додаток 1

Загальний вигляд медіатеки

Зони з медіатехнічним обладнанням

Зона релаксації

Заняття з гудзикотерапії (проводить асистент вчителя)

Список використаних джерел

1. Морально-психологічний стан колективу [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://studme.com.ua/200003155537/psihologiya/moralno-psihologicheskoe_sostoyanie_kollektiva.htm. – Назва з екрану. – Дата доступу: 03.04.2019.
2. Мокшанцев Р., Мокшанцева А. Социальная психология : учеб. пособ. для ВНЗ. / Р. Мокшанцев, А. Мокшанцева. – Новосибирск: Сибирское соглашение, Инфра-М, 2001. - 401 с.
3. Демченко І. Готовність учителя початкових класів до роботи в умовах інклюзивної освіти: структура та діагностика: навч.-метод. посіб. / І. Демченко. - Умань : Видавець «Сочінський М.М.», 2014. - 160 с.
4. Софій Н. З., Найда Ю. М. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти. Інклюзивна школа: особливості організації та управління : навч.-метод. посіб. / кол. авт.: Колупаєва А. А., Найда Ю. М., Софій Н. З. та ін. ; за заг. ред. Даниленко Л. І. - К., 2007. - 128 с.
5. Дмитренко К. Працюємо з «особливою» дитиною у «звичайній» школі / К. А. Дмитренко, М. В. Коновалова, О. П. Семиволос. — Х. : ВГ «Основа», 2018. — 120 с. : табл., схеми, рис. — (Серія «Нові формати освіти»).
6. Калініченко І. О. Особливості формування інклюзивного освітнього середовища для забезпечення всебічного розвитку дитини. [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://ap.uu.edu.ua/article/80>. – Назва з екрану. - Дата доступу: 02.03.2019.
7. Усенко І. С. Шляхи формування здорового психологічного клімату в класі [Електронний ресурс] // Режим доступу : <https://abetkaland.in.ua/shlyahy-form-zdorpsy-klimatu/>. – Назва з екрану. – Дата доступу: 17.11.2019.
8. Чопік О. Роль інтерактивних методів у формуванні колективу інклюзивного класу. / О. Чопік // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). - Т. 1. - Вип. 7. - 2016. - С. 423–432.
9. Лебедева Л. Д. Практика арт-терапии: подходы, диагностика, система занятий. / Л. Д. Лебедева. - Санкт-Петербург : Речь, 2003. - 256 с. - (Серия «Психологический практикум»).
10. Буйняк М. Особливості співпраці вчителя інклюзивного класу з сім'ями учнів / М. Г. Буйняк // Проблеми сучасної психології. – 2016. – Вип. 34. – С. 59-68.
11. Інклюзивна освіта: теорія та практика : навчально-методичний посібник / [кол. авторів ; за заг. Ред. С.П. Миронової]. – Кам'янець-

Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. – Ч. 2. – 184 с.

References

1. Short Course of Lectures on Psychology and Pedagogy, “Moral and Psychological Climate of Collective”, available at: https://studme.com.ua/200003155537/psihologiya/moralno-psihologicheskoe_sostoyanie_kollektiva.htm (accessed 03 April 2019).
2. Mokshantsev, R., Mokshantseva, A. (2001), *Social Psychology: a Textbook*, Sibirskoe soglasenie, Infra-M, Novosibirsk, 401 p.
3. Demchenko, I. (2014), *The Readiness of Primary School Teacher to Work in the Conditions of Inclusive Education: Structure and Diagnostics: a Textbook*, Publisher “Sochinskii M. M.”, Uman, 160 p.
4. Sofii, N.Z., Naida, Yu.M. (2007), *Conceptual Aspects of Inclusive Education. Inclusive School: the Peculiarities of Organization and Management: a Textbook*, Kyiv, 128 p.
5. Dmytrenko, K. (Ed.) (2018), *Working with “Special” Child in “Ordinary” School*, VG “Osnova”, Kharkiv, 120 p.
6. Kalinichenko, I.O. “The Peculiarities of Forming Inclusive Educational Environment for Comprehensive Development of the Child”, available at: <http://ap.uu.edu.ua/article/80>. (accessed 02 March 2019).
7. Usenko, I.S. “The Ways of Forming Healthy Psychological Climate in the Class”, available at: <https://abetkaland.in.ua/shlyahy-form-zdorpsy-klimatu/>. (accessed 17 November 2019).
8. Chopik, O. (2016), “The Role of Interactive Methods in the Forming of Inclusive Class’ Collective”, *Aktualni Pytannia Korekciynoy Osvity [Actual Questions of Correctional Education]*, vol. 1, no. 7, pp. 423-432.
9. Lebedeva, L.D., (2003), *Practice of Art-Therapy: approaches, diagnostics, system of trainings*, Rech, St. Petersburg, 256 p.
10. Buiniak, M. (2016), “The Peculiarities of Cooperation of Inclusive Class Teacher with Pupils’ Families”, *Problemy Suchasnoy Psykholohii [The Problems of Modern Psychology]*, no. 34, pp. 59-68.
11. Myronova, S.P. (Ed.) (2014), *Inclusive Education: Theory and Practice: a Textbook*, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, vol.2, 184 p.

Перевертун Ольга Петрівна,
*викладач Університетського коледжу
Київського університету імені Бориса Грінченка*

УДК 007: 304: 655: 37

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ВИДАВЦІВ ЗА ДОПОМОГОЮ МЕТОДУ КЕЙСІВ

Підготовка майбутніх фахівців у галузі видавничої справи і редагування у вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації спрямована на залучення студентів до професійної діяльності з моменту початку навчання. Оскільки підготовка молодшого спеціаліста передбачає обов'язкове опанування загальноосвітніх навчальних предметів, важливим є використання на таких заняттях методів і форм роботи, що створюють сприятливі умови для опанування професійних дисциплін на старших курсах. Безпосередній зв'язок з професійною підготовкою студентів-видавців мають предмети гуманітарного циклу, зокрема, українська література. Формування комунікативної компетентності, орієнтованої на майбутню професію, сприяє формуванню усвідомленого ставлення студентів до навчальної діяльності та готовності до вирішення професійних проблем.

Серед найефективніших інтерактивних методів навчання з використанням конкретних навчальних ситуацій, спрямованих на формування комунікативних умінь і навичок дослідники визначають кейс-метод (метод ситуативного аналізу). Розробка і впровадження цього інтерактивного методу в навчальний процес є предметом наукових пошуків таких вчених, як С. Леві, В. Телліс, Дж. Ерскін, М.Ліндерс, М. Стенфорд, Ю.Сурмін, С. Гончаров, О. Сидоренко, В. Лобода, А. Фурда, В. Галузяк, Л. Жовта, М. Волгін, Ю.Сурмін та ін. Однак проблема впровадження цього методу на заняттях з української літератури у системі загальноосвітнього навчання молодших спеціалістів залишається вивченою недостатньо.

Мета дослідження – проаналізувати особливості формування комунікативної компетентності завдяки використанню кейс-методу та показати переваги використання методу на заняттях з української літератури у студентів-видавців. Реалізація мети забезпечується вирішенням таких завдань:

- дослідити сутність кейс-методу (case study) як методу аналізу ситуацій;
- проаналізувати етапи підготовки до заняття з використанням цього методу;
- запропонувати варіанти практичного застосування методу кейсів.

Отже, у розвитку професійно-комунікативної компетенції студентів-видавців важлива роль належить використанню методів ситуативного навчання (кейс-методів). Такі методи забезпечують усвідомлену розумову діяльність студентів, створюють можливості для застосування теоретичних знань у практичній діяльності, розвивають навички самостійного вироблення рішень з проблемних питань.

Ключові слова: комунікативна компетентність, інтерактивні методи навчання, кейс-метод.

Список використаних джерел

1. Збірник міні-кейсів з дисципліни «Комунікативні процеси у навчанні» / Л.О. Савенкова, В.М. Приходько, Л.А. Медвідь та ін.; за заг. ред. Л.О. Савенкової, В.М. Приходько. – К. : КНЕУ, 2009. – 343 с.
2. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / за ред. М. І. Пентилюк; кол. авторів : М. І. Пентилюк, С. О. Караман, О. В. Караман [та ін.]. – К. : Ленвіт, 2004. – 400 с.
3. Сурмін Ю.П. Метод аналізу ситуацій (Case study) та його навчальні можливості. Глобалізація і Болонський процес: проблеми і технології: Кол. моногр. – К. : МАУП, 2015. – 800 с.
4. Яковлева С. А. Особливості застосування кейс-методу у навчанні студентів психологічного факультету / С. А. Яковлева // Акмеологія-2003 (Ювілейний випуск). – СПб. : Санкт-Петербурзька акмеологічна академія, 2003. – 324 с.

Пяткова Катерина Сергіївна,
*практичний психолог комунальної установи
«Інклюзивно-ресурсного центру» Полтавської районної ради,
спеціаліст першої категорії*

УДК 37.015.3: 655.37: 316.77

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ УЧНІВ ІНКЛЮЗИВНИХ ТА ЗВИЧАЙНИХ КЛАСІВ

Мета дослідження – виявити відмінності у рівні розвитку психологічних особливостей комунікативних вмінь, а саме вміння слухати, емпатійних здібностей та форм поведінки в конфліктній ситуації в учнів що вчаться в інклюзивних та звичайних класах.

Досягнення мети передбачало розв'язання наступних завдань:

- розглянути комунікативні вміння дітей, що забезпечують конструктивне спілкування;*
- прослідкувати динаміку в розвитку вміння слухати в учнів що вчаться в інклюзивних та звичайних класах;*
- визначити рівень емпатійних здібностей в учнів що вчаться в інклюзивних та звичайних класах;*
- проаналізувати особливості поведінки в конфліктній ситуації в учнів що вчаться в інклюзивних та звичайних класах.*

Для розв'язання поставлених завдань, досягнення мети, перевірки гіпотези використано загально наукові методи теоретичного рівня, методи емпіричного дослідження та методи статичної обробки даних. У дослідженні брали участь 60 учнів 2-4 класів (30 з інклюзивних класів і 30 зі звичайних класів) під керівництвом шкільного психолога і мало на меті виявити відмінності у рівні розвитку психологічних особливостей спілкування, а саме вміння слухати (за методикою Л.Д.Столяренко), емпатійних здібностей (за методикою В.В.Бойко) і форми поведінки в вирішенні конфлікту (за методикою К.Томасом).

Порівняльний аналіз всіх отриманих результатів дозволяє зробити висновок про те, що зі зміною звичайної форми навчання на інклюзивну відбуваються якісні зміни в мотиваційній та операційній сферах спілкування. В учнів інклюзивних класів покращується техніка спілкування; вміння слухати і чути співрозмовника зростає, що забезпечує можливість здійснювати успішно процес спілкування. Вони все частіше проявляють поступливість і все рідше прагнуть до суперництва. Крім цього учні, які навчаються інклюзивних класах сприймають оточуючих більш раціонально, прагнуть зрозуміти сутність кожної людини.

Цель исследования - выявить различия в уровне развития психологических особенностей коммуникативных умений, а именно умение слушать, эмпатийных способностей и форм поведения в конфликтной ситуации у учащихся учащихся в инклюзивных и обычных классах.

Достижение цели предусматривало решение следующих задач:

- рассмотреть коммуникативные умения детей, обеспечивающих конструктивное общение;*
- проследить динамику в развитии умения слушать у учащихся учащихся в инклюзивных и обычных классах;*
- определить уровень эмпатических способностей у учащихся учащихся в инклюзивных и обычных классах;*
- проанализировать особенности поведения в конфликтной ситуации у учащихся учащихся в инклюзивных и обычных классах.*

Для решения поставленных задач, достижения цели, проверки гипотезы использованы обще научные методы теоретического уровня, методы эмпирического исследования и методы статической обработки данных. В исследовании принимали участие 60 учеников 2-4 классов (30 из инклюзивных классов и 30 из обычных классов) под руководством школьного психолога и имело целью выявить различия в уровне развития психологических особенностей общения, а именно умение слушать (по методике Л.Д.Столяренко), эмпатийных способностей (по методике В.В.Бойко) и формы поведения в разрешении конфликта (по методике К.Томас).

Сравнительный анализ всех полученных результатов позволяет сделать вывод о том, что с изменением обычной формы обучения на инклюзивное происходят качественные изменения в мотивационной и операционной сферах общения. У учеников инклюзивных классов улучшается техника общения; умение слушать и слышать собеседника растет, что обеспечивает возможность осуществлять успешно процесс общения. Они все чаще проявляют уступчивость и все реже стремятся к соперничеству. Кроме этого ученики, которые учатся инклюзивных классах воспринимают окружающих более рационально, стремятся понять сущность каждого человека.

Вступ. У зв'язку з оновлення всіх аспектів життєдіяльності суспільства, з'явилася нагальна потреба у новому поколінні, здатному співпрацювати, налагоджувати ділові стосунки з партнерами, оптимізувати міжособистісні відносини, долати комунікативні бар'єри, організовувати людей на досягнення спільної мети. В законі України "Про освіту", Державній національній програмі "Освіта" (Україна ХХІ століття), одним з надзвичайно важливих завдань визнається завдання формування у дітей та молоді, особливо в дітей з особливими освітніми потребами, уміння міжособистісного спілкування з одного боку та стрімкий розвиток інклюзивного навчання з іншого боку

провокують нові зміни в освітньому середовищі. Тому отримання дітьми з порушеннями в розвитку якісної загальної та професійної освіти є однією з основних і невід'ємних умов їх успішної соціалізації, забезпечення повноцінної участі в житті суспільства, ефективної самореалізації в різних видах професійної і соціальної діяльності. Відповідальність за вирішення цього завдання покликані взяти на себе вчителі, вихователі та психологи.

Отже, проблема комунікативних навичок особливо актуальною є в умовах інклюзивного навчання.

Інтенсифікація навчання в школі, великий обсяг домашніх завдань, телебачення, комп'ютер створюють дефіцит спілкування з ровесниками та дорослими. Дуже часто спілкування з комп'ютером, який не образить і не образиться, замінює спочатку спілкування з ровесниками, а пізніше – з іншими людьми взагалі[1,2].

У вітчизняній та зарубіжній психології вивченням питань особливостей спілкування займались Б.Г.Ананьєв, О.М. Леонтьєв, А.А. Брудний, Д.Б.Ельконін, Б.Ф. Ломов, Ю.М.Ємельянов, Л.А.Петровська, СЛ.Рубінштейн та ін. [3,4].

Об'єкт дослідження - спілкування дітей.

Предмет дослідження - психологічні особливості комунікативних вмінь, а саме уміння слухати, поводитися в конфліктній ситуації та емпатійні здібності в учнів, що навчаються в інклюзивних та звичайних класах.

Мета дослідження: виявити відмінності у рівні розвитку психологічних особливостей комунікативних вмінь, а саме уміння слухати, емпатійних здібностей та форм поведінки в конфліктній ситуації в учнів що вчаться в інклюзивних та звичайних класах.

Досягнення мети передбачало розв'язання наступних завдань:

- розглянути комунікативні вміння дітей, що забезпечують конструктивне спілкування;
- прослідкувати динаміку в розвитку вміння слухати в учнів що вчаться в інклюзивних та звичайних класах;
- визначити рівень емпатійних здібностей в учнів що вчаться в інклюзивних та звичайних класах;
- проаналізувати особливості поведінки в конфліктній ситуації в учнів що вчаться в інклюзивних та звичайних класах.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань, досягнення мети, перевірки гіпотези використано загально наукові методи теоретичного рівня, методи емпіричного дослідження та методи статичної обробки даних.

Дослідження виконувалося на базі Щербанівського ліцею Щербанівської сільської ради. У дослідженні брали участь 60 учнів 2-4 класів (30 з інклюзивних класів і 30 зі звичайних класів) під керівництвом шкільного психолога і мало на меті виявити відмінності у рівні розвитку психологічних особливостей спілкування, а саме вміння слухати (за методикою Л.Д.Столяренко), емпатійних здібностей (за методикою В.В.Бойко) і форми поведінки в вирішенні конфлікту (за методикою К.Томасом). Надійність і валідність результатів дослідження забезпечувалися використанням валідних діагностичних методик, поєднанням якісного і кількісного аналізу отриманих даних та застосуванням сучасних прийомів оброблення даних [5].

Результати і обговорення. Серед комунікативних умінь, які забезпечують конструктивне спілкування, ми розглянули такі: уміння слухати, вміння співпереживати(емпатія), а також вміння конструктивно вирішувати конфлікти.

Багато в чому розвиток конфлікту визначається не стільки об'єктивними протиріччями і несумісністю інтересів сторін, скільки відсутністю взаєморозуміння між його учасниками. У зв'язку з цим дуже велике значення для врегулювання конфлікту має характер спілкування між його учасниками. Неконструктивне спілкування може бути безпосередньою причиною конфлікту. Конструктивне спілкування - необхідна умова і шлях до переходу від боротьби і протистояння до співробітництва. Навички поведінки у конфліктній ситуації проявляються у ситуаціях, в яких кожна із сторін намагається зайняти позицію, що протидіє інтересам іншої [6]. О. П. Сергеєнкова підкреслює, що ситуацію поглиблює прояв надмірної критичності до інших та лояльності до себе – діти критикують недоліки поведінки оточуючих і не помічають їх у себе [3]. Це зумовлює формування протиріч у процесі взаємодії. Уміння слухати - навик, необхідний кожній людині. Часто ми неправильно тлумачимо цей термін. Адже мовчання і очікування своєї черги висловитися у відповідь на мову співрозмовника зовсім не означає уміння слухати. Уміння слухати є активним або пасивним сприйманням інформації з використанням стимулюючих прийомів заохочувального ставлення, уточнення, перефразування, резюмування. Велике значення для ефективного формування моральних основ особистості, гуманного ставлення до інших людей, має емпатія. Емпатійні почуття, що виникли як відгук на переживання людей, які знаходяться поруч, дають можливість осмислити необхідність дотримання норм, що регулюють відносини людини з іншими людьми, активно реагувати й усвідомлювати результати своїх вчинків. Емпатія - це моральна якість, яка розвивається в залежності від рівня розвитку особистості, її здатності розуміти стан іншого, тісно пов'язана з психологічними

новоутвореннями та соціогенними потребами людини та існує в двох основних формах свого прояву - пасивного споглядання (співчуття) й активної дії (співпереживання) [7]. Дані, отримані в ході відбіркового етапу психодіагностичного дослідження були піддані якісному та кількісному аналізу. З метою виявлення статистично достовірних зв'язків між інклюзивною формою навчання і результатами дослідження було проведено кореляційний аналіз.

Для емпіричного дослідження були взяті дві вибірки по 30 осіб в кожній. Дослідження проводилось на учнях звичайних класів та класах де відкрите інклюзивне навчання. Кількість дівчаток та хлопчиків була однаковою в обох вибірках. Результати емпіричного дослідження особливостей уміння слухання показали, що найбільш характерним для учнів звичайних класів 53 % і учнів інклюзивних класів 57% є середній рівень розвитку уміння слухати, як це видно з додатку 1.

Дані дослідження дозволяють стверджувати, що у респондентів є певні недоліки у здійсненні процесу комунікації. Вони критично ставляться до висловлювань, їм ще не вистачає переваг хорошого співрозмовника, які виявляються у здатності створення спільного інформаційного поля для розв'язання проблеми та встановлення довірливих стосунків та взаєморозуміння.

За результатами дослідження діагностики рівня емпатійних здібностей в обох групах рівень розвитку емпатійних здібностей є достатньо низьким. Так у звичайних класах 53% мають занижений рівень емпатійних здібностей, 30% зовсім низький. У інклюзивних класах ці показники також низькі, хоча і вищі ніж у звичайних, так 50% мають занижений рівень емпатії і 20% низький, як це видно з додатку 2.

Дані показники свідчать, що низький рівень емпатії не сприяє успішному спілкуванню, бо здатність до співпереживання і співчуття є ще не досить розвиненою навіть у учнів інклюзивних класів.

Також необхідно відзначити відмінності в сприйманні оточуючих так учні звичайних класів надають перевагу інтуїтивному сприйманню 57%, тоді як їх однолітки з інклюзивних класів схильються до раціонального сприймання 53% (додаток 3).

Аналіз особливостей взаємодії в конфліктній ситуації учнів звичайних та інклюзивних класів показав, що найбільш поширеною стратегією поведінки в конфліктній ситуації в учнів інклюзивних класів є компроміс у 47% респондентів, співпраця у 17%, ухиляння у 9 %, поступливість у 23 %, а найменш характерною – суперництво у 3%. Що стосується учнів звичайних

класів, то компроміс є також провідним типом реагування в конфліктах у 37%, суперництво та співпраця у 23%, ухилення у 13%, а найменш характерним типом є поступливість у 3% (додаток 4).

Як підсумок дослідження учням були роздані наступні рекомендації у вигляді буклетів.

**Рекомендації учням у вирішенні проблем у спілкуванні з однолітками
Дотримуйся наступних принципів!**

1. Найважливішим є саме перший крок. Тому, якщо ти хочеш помиритися, йди першим назустріч людині, не чекай і не думай, що це повинна зробити вона.

2. Посміхайся! Твоя посмішка свідчить про добрі наміри.

3. Частіше називай ім'я співрозмовника. Для кожного звук власного імені найсолодший і найважливіший звук людської мови.

4. Проявляй щиру зацікавленість.

5. Інтонацією, виразом обличчя, позою покажи зацікавленість.

6. Намагайся знайти цікаву тему для розмови. Розмова «ні про що», про футбол, погоду, фільм теж може дати хороший результат. Важливо те, що контакт уже відбувся.

7. Налаштовуйся на людину, уважно слухай її. Слухати набагато важче, аніж говорити самому. Уважно спостерігай за іншими, намагайся зрозуміти повідомлення (те, про що говорить інший), запам'ятовуй почуте, перед тим як дати відповідь.

8. Слова не обов'язково найважливіші елементи повідомлень. Ми спілкуємося навіть тоді, коли мовчимо.

9. Проявляй співпереживання і співчуття до оточуючих, не будь байдужий до навколишнього світу, і світ обов'язково віддячить тобі.

10. Якщо у тебе виникла конфліктна ситуація, то спочатку подумай про шлях її вирішення а потім вже дій. Необдумане вирішення конфлікту, може коштувати дуже дорого.

11. Вчися знаходити спільну мову з людьми.

12. Будь відкритим, випромінюй тепло, і воно повернеться до тебе.

10 способів стати хорошим співрозмовником.

1. **ВМІННЯ СЛУХАТИ.** Емоційна сприйнятливість так само важлива, як і IQ. Слухайте і задавайте запитання.

2. **КРАСА І ПРИВАБЛИВІСТЬ.** Психологи стверджують, що привабливі люди зазвичай більш пристосовані, більш популярні і розумні – це називається гало-ефект або ефект ореолу.

3. **НЕВЕРБАЛЬНІ ЕЛЕМЕНТИ.** Більша частина нашого спілкування будується на мові тіла. Постава, зовнішнє вираження впевненості, спокій – все це визначає успіх.

4. **ВЕРБАЛЬНЕ СПІЛКУВАННЯ.** Ретельно підбирайте слова і стежте за тим, як ви їх вимовляєте. Не кажіть занадто повільно, багато хто може не дослухати навіть до кінця пропозиції.

5. **РОБІТЬ КОМПЛІМЕНТИ.** Багато їх не буває ніколи!

6. **РОЗВИВАЙТЕ ПАМ'ЯТЬ.** Дуже багато з того, що вважається розумом – це просто здатність запам'ятовувати.

7. **РОЗШИРЮЄ КРУГОЗІР.** Поняття розуму передбачає відкритість поглядів. Не слухайте тільки тих, з ким ви згодні, читайте різноманітну літературу і вибирайте ті книги, які ви б не вибрали, якби спеціально не задалися цією метою.

8. **СЛУХАЙТЕ СУТЬ.** Шукайте причини того, чому Вам щось розповідають. Знайдіть емоції, знайдіть причини емоцій, знайдіть мотиви.

9. **БУДЬТЕ ОПТИМІСТИЧНИМ.** Не вселяйте в людей сумніви, не збивайте людей з цілей, даруйте надію і віру, тоді Ви побачите як люди тягнуться до Вас.

10. **ПЕРЕСТАНЬТЕ ЛАЯТИСЯ.**

Висновки. Конструктивне спілкування - необхідна умова і шлях до переходу від боротьби і протистояння до співробітництва. Існує кілька важливих комунікативних навичок, володіння якими має принципове значення у врегулюванні конфліктів. Це активне слухання, емпатія та спосіб реагування на конфліктні ситуації.

Порівняльний аналіз показав, що з віком вміння слухати співрозмовника, уважно ставитись до його думок і висловлювань в інклюзивних класах стає досконалішим.

Низький рівень емпатії не сприяє успішному спілкуванню, бо здатність до співпереживання і співчуття є ще не досить розвиненою навіть у учнів інклюзивних класів

Отже, при переході від звичайної форми навчання до інклюзивної учні все рідше прагнуть до суперництва і все частіше проявляють поступливість. Але все ж у більшості випадків присутнє прагнення досягнення компромісу. Дана стратегія характеризується тим, що проблема врегульовується шляхом взаємних поступок.

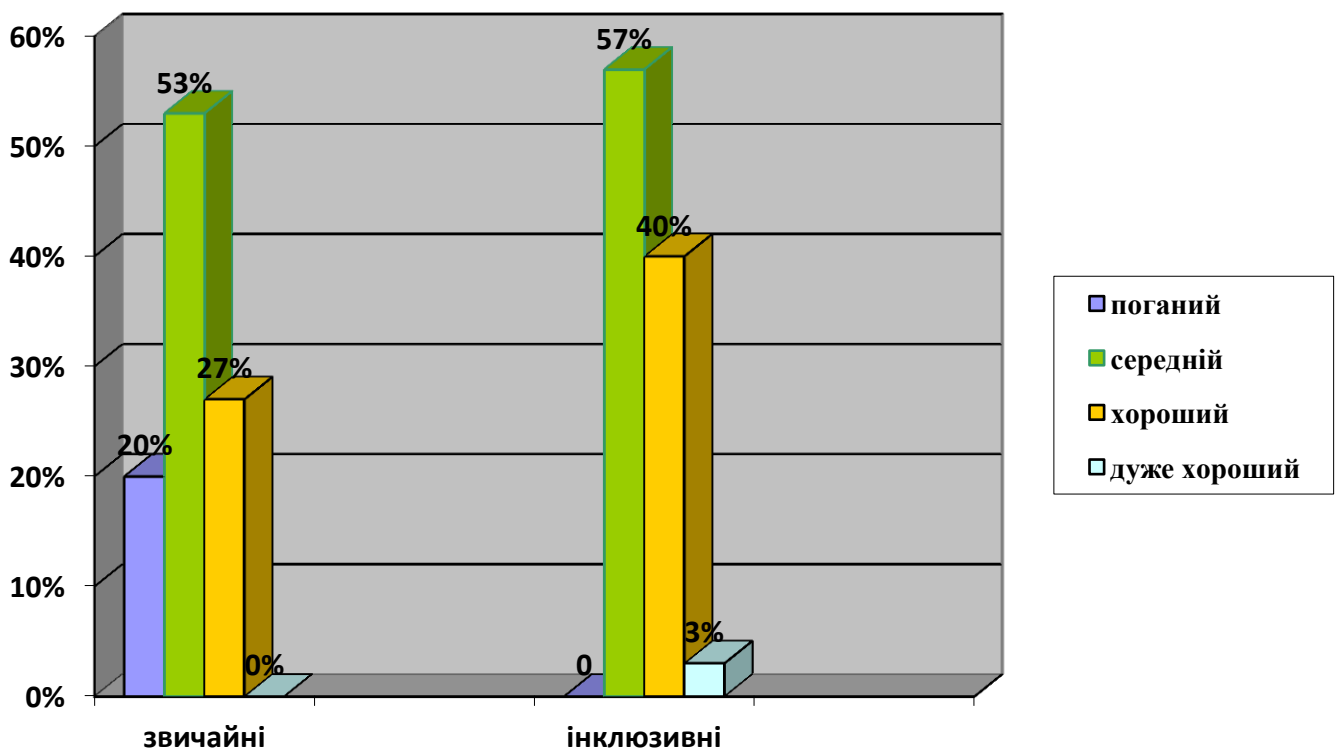
Порівняльний аналіз всіх отриманих результатів дозволяє зробити висновок про те, що зі зміною звичайної форми навчання на інклюзивну відбуваються якісні зміни в мотиваційній та операційній сферах спілкування. В учнів інклюзивних класів покращується техніка спілкування; вміння слухати і чути співрозмовника зростає, що забезпечує можливість здійснювати успішно процес спілкування. Вони все частіше проявляють поступливість і все рідше прагнуть до суперництва. Крім цього учні, які навчаються інклюзивних класах сприймають оточуючих більш раціонально, прагнуть зрозуміти сутність кожної людини.

Подяки. Висловлюємо подяку в допомозі та проведенні дослідження Павлик Наталії Миколаївні директору КУ «Інклюзивно-ресурсний центр» та Драч Наталії Володимирівні директору Щербанівського ліцею, Щербанівської сільської ради.

Додатки і Таблиці

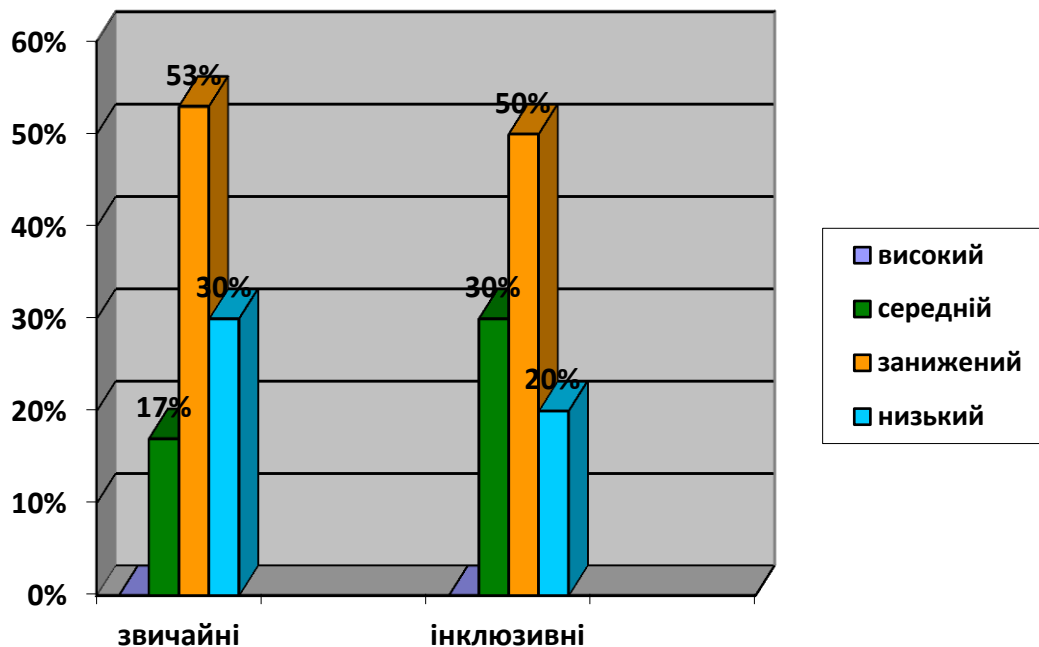
Додаток 1

Рівень уміння слухати в учнів звичайних та інклюзивних класів за методикою Л.Д.Столяренко

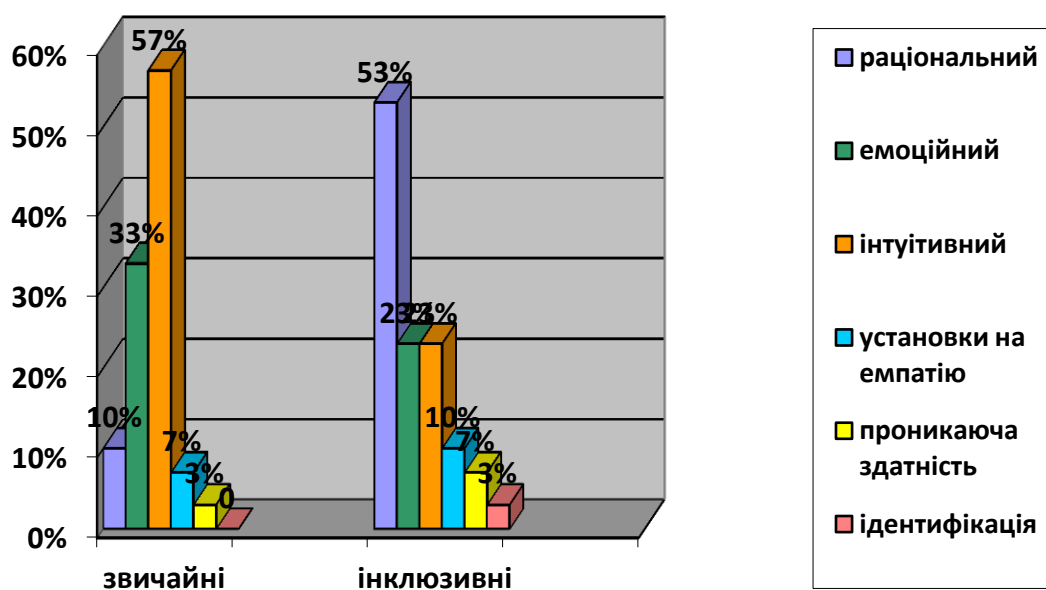
Додаток 2

Рівень розвитку емпатійних здібностей у учнів звичайних та інклюзивних класів за методикою В.В. Бойко

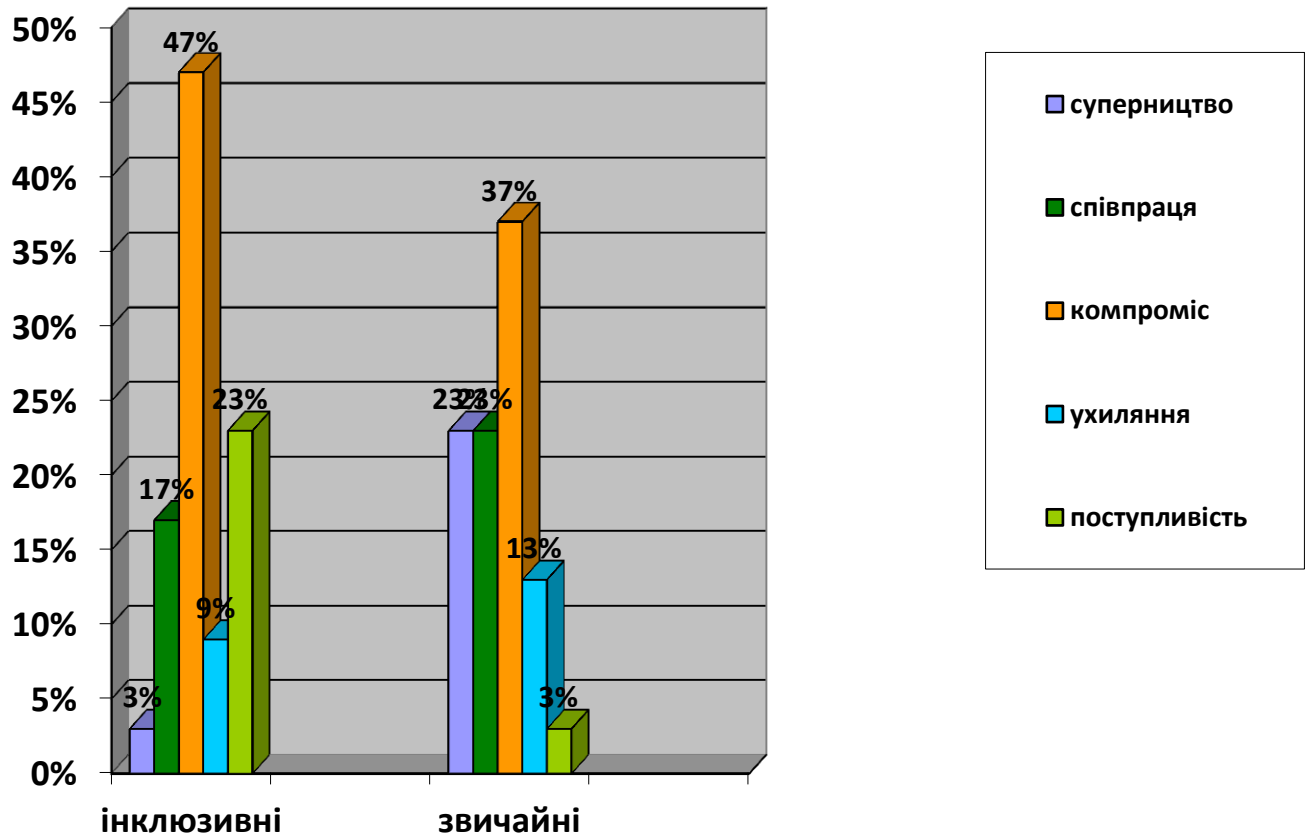
Додаток 3

Характеристика сприймання суб'єкта спілкування в учнів звичайних та інклюзивних класів за методикою В.В. Бойко

Додаток 4

Особливості взаємодії в конфліктній ситуації учнів звичайних та інклюзивних класів за методикою Томаса

Список використаних джерел

1. Корніяка О.М. Психологія комунікативної культури школяра [Електронний ресурс] / Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук: спец. 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / О.М. Корніяка. – К.: Міленіум, 2006. – 336 с. – Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/564603/>
2. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: Підручник: у 2 кн. Кн. 1: Соціальна психологія особистості і спілкування. - К.: Либідь, 2004. - 576 с.
3. Гончарук Н.М. Психологічні особливості комунікативних умінь та навичок у підлітків [Електронний ресурс] / Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, Ін-т

психології ім. Г. С. Костюка; [під ред. С. Д. Максименко]. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. - Вип. 16. - 2012. - 827 с. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pspl/2012_16/170-178.pdf

4. Науковий потенціал студентської молоді ХХІ століття: Збірник наукових праць.- Полтава: ПДПУ, 2009.- Випуск 9.- Ч. II.- 200с.

5. Райгородский Д. Я. *Практическая психодиагностика. Методики и тесты*. Учебное пособие.- Самара: Издательский Дом «БАХРАХ», 2001.- 672 с.

6. Зимняя И.А. Педагогическая психология. М.: Логос, 2004 - 384 с.

7. Кротенко Валентина Іванівна. Психологічні особливості емпатії підлітків [Електронний ресурс] / Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук: спец. 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / В.І.Кротенко. - Київ –2001.–Режим доступу: <http://disser.com.ua/contents/8449.html>

Шестопал Олександра Олександрівна,
вчитель-логопед Комунальної організації
«Ізюмський інклюзивно-ресурсний центр»
Ізюмської міської ради

УДК 347.635: 316.77: 347.649

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ СТОСУНКІВ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ІНКЛЮЗИВНОГО КЛАСУ

Актуальність дослідження полягає у тому, що інклюзивна освіта надає можливість кожній дитині право на самореалізацію, соціалізацію в природному середовищі, розкриття природних здібностей, отримання необхідної допомоги та підтримки з боку однолітків, педагогічного колективу школи та відповідних спеціалістів. Це можливо за умови правильно і відповідно адаптованого освітнього середовища. Важливого значення набуває створення сприятливого позитивно емоційного клімату в інклюзивному класі, школі, включення дитини з порушеннями в життя суспільства, прийняття її вчителями, однолітками, батьками.

Мета дослідження полягає в здійсненні аналізу теорії і практики особливостей формування морально-психологічного клімату в навчальному середовищі інклюзивного класу.

Відповідно до мети було використано комплекс методів дослідження, в тому числі:

- теоретичні: аналіз та систематизація наукової літератури; конкретизація наукових категорій з проблеми інклюзії в освіті; вивчення нормативних, методичних документів, на основі яких впроваджується інклюзивне навчання

- емпіричні: спостереження, бесіда, анкетування для вивчення практичного досвіду створення сприятливого морально-психологічного клімату в інклюзивному середовищі.

У статті розглянуті основні аспекти формування соціальних взаємовідносин між учасниками освітнього процесу, а саме: учнями, вчителями та батьками інклюзивного класу. Автором було визначено основні кроки формування структурно-функціональної моделі особистісно-зорієнтованого навчального середовища в умовах впровадження інклюзивного навчання. Розроблено педагогічні умови формування позитивних взаємостосунків молодших школярів інклюзивного класу.

Ключові слова: соціальні стосунки; інклюзивна освіта; дитина з порушеннями психофізичного розвитку; діти з особливими освітніми потребами.

Актуальность исследования заключается в том, что инклюзивное образование дает возможность каждому ребенку право на самореализацию, социализацию в среде, раскрытие природных способностей, получения необходимой помощи и поддержки со стороны сверстников, педагогического коллектива школы и соответствующих специалистов. Это возможно при условии правильно и в соответствии адаптированной образовательной среды. Важное значение приобретает создание благоприятного положительно эмоционального климата в инклюзивном классе, школе, включение ребенка с нарушениями в жизни общества, принятие его учителями, сверстниками, родителями.

Цель исследования заключается в осуществлении анализа теории и практики особенностей формирования морально-психологического климата в учебной среде инклюзивного класса. В целях был использован комплекс методов исследования, в том числе:

- теоретические: анализ и систематизация научной литературы; конкретизация научных категорий по проблеме инклюзии в образовании; изучение нормативных, методических документов, на основе которых внедряется инклюзивное обучение

- эмпирические: наблюдение, беседа, анкетирование для изучения практического опыта создания благоприятного морально-психологического климата в инклюзивном среде.

В статье рассмотрены основные аспекты формирования социальных взаимоотношений между участниками образовательного процесса, а именно: учениками, учителями и родителями инклюзивного класса. Автором были определены основные шаги формирования структурно-функциональной модели личностно-ориентированного учебного среды в условиях внедрения инклюзивного обучения. Разработаны педагогические условия формирования положительных взаимоотношений младших школьников инклюзивного класса.

Ключевые слова: социальные отношения; инклюзивное образование; ребенок с нарушениями психофизического развития; дети с особыми образовательными потребностями.

The relevance of the study is that inclusive education gives every child the right to self-fulfillment, socialization in the natural environment, the discovery of natural abilities, the necessary help and support from peers, the teaching staff of the school and relevant specialists. This is possible provided that the educational environment is properly and appropriately adapted. Creating a positive and positive emotional climate in an inclusive classroom, school, inclusion of a child with disabilities in society, acceptance by her teachers, peers, and parents becomes important.

The purpose of the study is to analyze the theory and practice of the peculiarities of moral and psychological climate formation in an inclusive classroom.

According to the purpose, a set of research methods was used, including:

- theoretical: analysis and systematization of scientific literature; specification of scientific categories on the problem of inclusion in education; study of normative, methodological documents on the basis of which inclusive education is implemented*

- empirical: observation, conversation, questioning to study the practical experience of creating a favorable moral and psychological climate in an inclusive environment.*

The article deals with the key aspects of shaping social relationships among participants of the educational process, in particular schoolchildren, teachers, and parents of an inclusive class. The main steps of constructing the structural and functional model of individually-oriented educational environment against the backdrop of the formation of inclusive teaching are defined. The pedagogical conditions of shaping positive interrelationships among younger schoolchildren of an inclusive class are worked out.

Key words: social relations; inclusive education; a child with developmental disorders; children with special educational needs.

Вступ. В останні роки значними темпами зростає кількість дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Відповідно до нормативно-правової бази інклюзивної освіти діти з порушеннями психофізичного розвитку не

повинні бути відірваними від сім'ї, ізольованими від суспільства, а, навпаки, мати можливість вільно спілкуватися зі своїми ровесниками, проживати вдома разом із батьками, одержувати освіту в загальноосвітньому закладі за місцем проживання, повноцінно брати участь у житті суспільства тощо. Пріоритетними завданнями розвитку загальної середньої освіти в Україні є забезпечення функціонування ефективної системи інклюзивної освіти, яка передбачає врахування потреб і можливостей кожної дитини незалежно від особливостей її психофізичного розвитку.

Багато робіт вітчизняних і зарубіжних дослідників присвячено питанню інклюзивної освіти, серед яких: О.Акімова, Е.Андрєєв, В. Бондар, Л.Даниленко, Т.Колупаєва, Ю. Найда, Л.Савчук, М.Сварник, Н.Софій, С.Юсфін, Е.Ямбург, А. Міллвард, К. Кларк, Д. Мітчелл, С. Робсон, Т. Лорман та ін.

Однією з умов, яка забезпечує ефективність інклюзивної освіти, є формування міжособистісних стосунків дітей з порушеннями психофізичного розвитку зі своїми однолітками в закладі з інклюзивним навчанням. Суттєвим аспектом цієї проблеми є пошук шляхів та засобів подолання перешкод у процесі взаємодії учня з класом. Індивідуальні особливості психофізичного розвитку дітей з особливими потребами, стереотипи і неготовність педагогів, учнів з порушеннями психофізичного розвитку та інших школярів, батьків обох категорій дітей зумовлюють значні труднощі у процесі формування системи соціальних взаємин учнів інклюзивного класу. Проте, хоча проблема становлення соціальних стосунків у інклюзивному класі є досить важливою, аналіз літературних джерел свідчить, що досліджувались лише окремі її питання (Р.Коззуол, А.Конопльова, Т.Лещинська, І.Лошакова, З.Лютфійя, О.Маланцева, Е.Новіцкі, В.Олешкевич, Р.Фріз та ін.). Проблема становлення колективу інклюзивного класу, формування міжособистісних взаємин дитини з порушеннями психофізичного розвитку з однокласниками у корекційній педагогіці системно не вивчалась.

Дослідженню особливостей психологічного клімату приділяли увагу такі вітчизняні вчені, як Г. Андрєєва, В. Мясіщев, Б. Паригін, К. Платонов, А. Свенцицький. Л. Буєва та Є. Кузьмін розглядають клімат учнівського колективу як суспільно-психологічний феномен, як стан колективної свідомості.

Проте, проблема стосовно формування морально-психологічного клімату в навчальному середовищі інклюзивного класу є новою і недостатньо висвітленою, що і обумовило вибір теми для написання статті.

Мета статті полягає в здійсненні аналізу теорії і практики особливостей формування морально-психологічного клімату в навчальному середовищі інклюзивного класу.

Для досягнення зазначеної мети в роботі поставлені наступні завдання:

- розкрити теоретичні основи інклюзивної освіти в сучасній школі,
- проаналізувати стан морально-психологічного клімату в середовищі інклюзивного класу на основі визначених критеріїв і показників,
- запропонувати пріоритетні напрями створення сприятливого морально-психологічного клімату в середовищі інклюзивного класу,
- розробити методичні рекомендації асистенту, учителю та батькам і програму забезпечення психологічного супроводу інклюзивного навчання в закладах системи загальної середньої освіти.

Методи дослідження. Теоретичною основою статті є сучасна законодавча і нормативно-правова база, літературні джерела вітчизняних і зарубіжних учених: Конституції України, Закони України «Про освіту», «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг», Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017 – 2026 роки, Концепція розвитку інклюзивного навчання тощо; літературна наукова і методична джерельна база.

Дослідження здійснювалося за допомогою використання комплексу теоретичних і емпіричних методів:

- *теоретичні*: аналіз та систематизація наукової літератури; конкретизація наукових категорій з проблеми інклюзії в освіті; вивчення нормативних, методичних документів, на основі яких впроваджується інклюзивне навчання;
- *емпіричні*: спостереження, бесіда, анкетування для вивчення практичного досвіду створення сприятливого морально-психологічного клімату в інклюзивному середовищі.

Результати і обговорення. З метою створення сприятливого середовища в інклюзивному класі для навчання дітей з порушенням психофізичного розвитку вагомим значення набуває організація взаємодії усіх учнів у мікросоціумі класу. Основою міцних взаємостосунків є: позитивне прийняття кожного учня; забезпечення успіху у спільній діяльності; побудова гуманістичних взаємин у соціумі на основі поваги особистості та її гідності. Учні з порушеннями психофізичного розвитку тільки тоді отримують нормальний соціальний розвиток, коли будуть створені умови для їх

становлення як особистостей і як суб'єктів діяльності, активних і самостійних її учасників [2].

У складному процесі інклюзивного навчання необхідно враховувати адаптаційний період, в іншому випадку подальше перебування дитини з порушеннями психофізичного розвитку в середовищі однолітків матиме негативні тенденції [2]. Одні учні легко входять у шкільний колектив, інші тривалий період не можуть знайти своє місце у системі міжособистісних стосунків дитячого колективу. В. Олешкевич наголошує, щодітям з особливостями розвитку важко звикнути до нового оточення. У перші дні перебування у новому класі для них характерним є стан внутрішньої напруги, скутість, загальмованість, сором'язливість [2].

Л. Акатов зазначає, що серед основних факторів, що визначають ступінь успішності входження учня у новий клас, виступають його особистісні якості та особливості середовища, в яке він включається. Ускладнити адаптацію учня з порушеннями психофізичного розвитку до нового середовища можуть особистісні особливості дитини, які сформувалися на попередніх етапах розвитку [1]. До них відносять емоційні та інтелектуальні якості, деякі характерологічні й типологічні особливості. Діти можуть хворобливо реагувати на образу, несправедливість по відношенню як до них, так і до інших людей, тому учням з порушеннями психофізичного розвитку важко знайти спільну мову зі своїми однолітками.

Труднощі, які можуть виникнути у дитини у період початкового навчання, пов'язані з впливом великої кількості чинників як суб'єктивного, так і об'єктивного характеру. До суб'єктивних відносяться індивідуальні особливості, які проявляються у рисах характеру, темпераменті, у вираженні та важкості дефекту розвитку тощо; до об'єктивних – вікові особливості, система міжособистісних стосунків у класі, вихованість учнів і т.д.

Основною метою виховання і навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку є їх сімейно-соціальна адаптація. Заохочуються групові заняття для поліпшення соціальної пристосованості дитини та її підготовки [6].

При правильно організованому догляді та спеціальному навчанні діти з порушеннями психофізичного розвитку освоюють ті ж навички, що й інші діти, тільки дещо пізніше [5].

Дитина з порушеннями психофізичного розвитку не повинна займати особливого становища у класі. Необхідно, щоб вона досягла самостійності, наскільки це можливо. Дуже важливо в інклюзивному класі створити атмосферу взаєморозуміння та взаємодопомоги між учнями, щоб забезпечити

дитині з особливими освітніми потребами можливість самоствердитися, подолати неадекватні установки та стереотипи. Сприятливе середовище заохочує всіх дітей інклюзивного класу до досліджень, ініціативи, творчості, забезпечує успішне навчання і розвиток. [4].

Спільне навчання дає багато школярам і учням з особливими освітніми порушеннями. На думку І. Тарасенко, навчання у звичайних школах дітей з порушеннями психофізичного розвитку допомагає їм адаптуватися до нормальних життєвих ситуацій, інтегруватися у загальний соціум, позбутися комплексів, почуття ізольованості, відчуження, сприяє зникненню соціальних бар'єрів. Процеси включення дітей з особливими освітніми потребами до звичайних шкіл сприяють формуванню у них таких важливих для життєдіяльності комунікативних умінь, як вміння виходити із конфліктних ситуацій та уникати їх, спілкуватися, знаходити спільну мову з іншими, працювати у команді, нести відповідальність не тільки за себе, а й за інших [3].

Спільне навчання дітей з особливими освітніми потребами сприяє формуванню позитивного ставлення до своїх ровесників, прояву адекватно їсоціальної поведінки. Успішність інклюзивного навчання дітей залежить не тільки від характеру психофізичного розвитку, ефективності навчальних програм і технологій, які враховують ці порушення, а й від системи соціальних стосунків, яка склалася у класі. [7].

Аналіз сучасної психолого-педагогічної, спеціальної літератури дозволяє окреслити умови забезпечення ефективного інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами:

- раннє виявлення і корекція порушень розвитку;
- тісна співпраця з батьками, надання їм спеціальних дефектологічних знань, педагогічної, психотерапевтичної і консультативної допомоги;
- створення спеціальних умов у класі та школі;
- підготовка учнів з типовим розвитком до взаємодії з дітьми з особливими освітніми потребами.

Базою дослідження були обрані Ізюмська школа №5 та №6, в яких організоване інклюзивне навчання дітей. В закладах освіти функціонує п'ять інклюзивних класів, в яких навчається 10 дітей з особливими потребами. В закладах створено умови для навчання дітей в інклюзивних класах, зокрема: педагогічні працівники, що працюють в інклюзивних класах, в рамках підвищення кваліфікації пройшли підготовку до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами (навчальні заняття, тематичні спецкурси, участь у різноманітних заходах, майстер-класах, лекції, обмін досвідом, консультація психолога); для батьків проводяться збори-тренінги, консультації; для кожного

з учнів з особливими потребами розроблена індивідуальна програма розвитку. З матеріально-технічного боку в заклад обладнано пандусом, двері у більшості приміщень безпорогові, інклюзивні класи розташовано на першому поверсі будівлі закладу освіти; в класі, де навчається дитина на інвалідному візку створено безбар'єрний доступ до всіх навчальних матеріалів та обладнань, працює ресурсна кімната.

Для дослідження стану морально-психологічного клімату в навчальному середовищі інклюзивного класу нами обрано психодіагностичний інструментарій (проективна методика «Неіснуюча тварина», запропонована М.З. Друкаревич, методика «Моніторинг соціалізації особистості учня» (І. Рожкова), а також використали усне опитування та спостереження.

Для проведення експерименту ми визначили критерії та показники визначення рівня стану морально-психологічного клімату в навчальному середовищі інклюзивного класу, досліджували адаптованість дітей з особливими потребами, які навчаються в загальноосвітній школі в інклюзивному класі: високий, середній і низький. Результатом дослідження є положення про те, що рівень адаптації дітей з особливими потребами до умов інклюзивного середовища є низьким, а отже є необхідність у розробці шляхів формування сприятливого морально-психологічного клімату в навчальному середовищі інклюзивного класу.

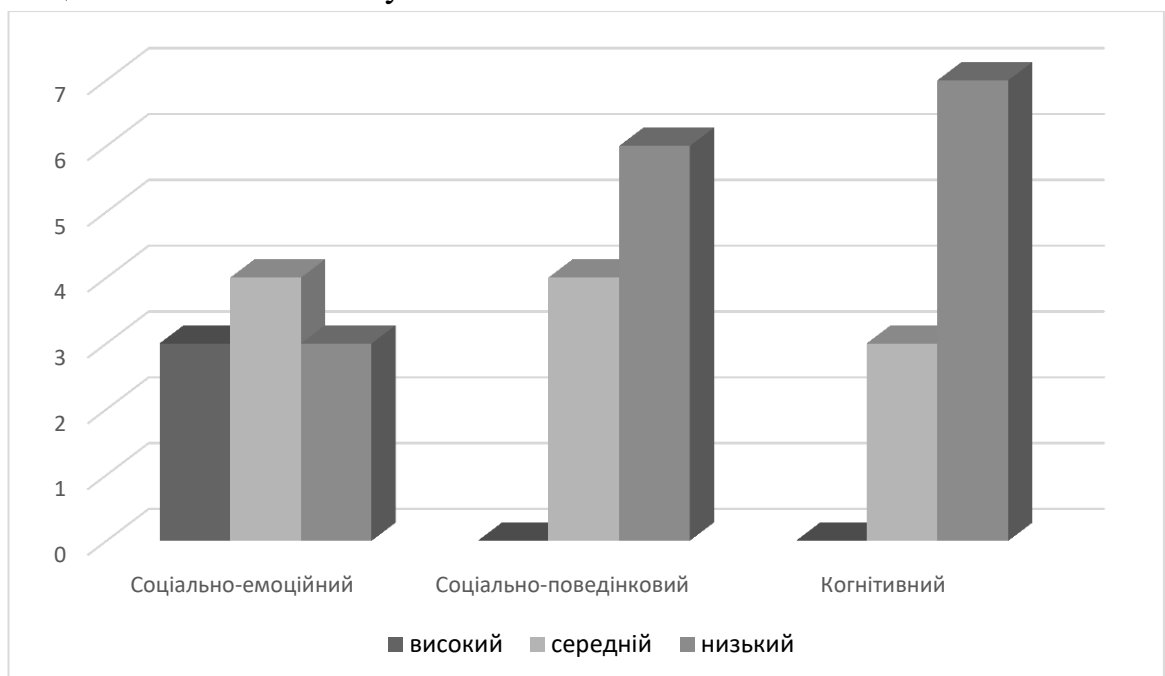

Рис. 1. Рівні адаптації дітей з особливими освітніми потребами до умов інклюзивного середовища

Основними аспектами формування морально-психологічного клімату в інклюзивному середовищі є: моральні якості, що переважають у колективі, емоційний стан колективу, позиція вчителя, відношення учнів з типовим розвитком до своїх однолітків з особливими освітніми потребами, подолання відчуження між дітьми, співпраця вчителя, батьків, відповідних фахівців та учнів обох категорій.

Було виокремлено напрямки формування сприятливого морально-психологічного клімату в середовищі інклюзивного класу: формування морально-психологічного клімату колективу закладу освіти; адаптація та модифікація навчального середовища, психологічний супровід всіх учасників навчально-виховного процесу, створення «мережі підтримки», організація співпраці з батьками учнів з особливими потребами, формування толерантного ставлення до дітей з особливими потребами в освітньому середовищі, формування міжособистісних стосунків дітей з особливими потребами із однолітками в інклюзивному закладі, спонукання до самовиховання в моральній сфері.

Основне завдання педагогів – створення єдиного психологічно комфортного освітнього середовища для дітей, що мають різні освітні можливості. Основні принципи створення сприятливого морально-психологічного клімату в середовищі інклюзивного класу: пріоритет інтересів та потреб учнів; рекомендаційний характер; безперервність психолого-педагогічного супроводу.

Важлива співпраця вчителів, батьків, практичного психолога, фахівців.

Програма забезпечення психологічного супроводу інклюзивного навчання в закладі загальної середньої освіти має на меті створити в інклюзивному середовищі сприятливі умови для навчання та розвитку дітей з особливими потребами. Її принципами є: системність, комплексність, інтегративність (об'єднання), пріоритет особливих потреб дитини, безперервність. Програма передбачає різні форми роботи з усіма учасниками навчально-виховного процесу, зокрема, бесіди, тренінги, консультації, різноманітні заходи.

Висновки. В результаті проведеного дослідження можна сформулювати наступні висновки:

1. В Україні законодавство особам з особливими потребами забезпечує рівні права у отриманні освіти. Діти з особливими освітніми потребами – це діти до 18 років, які потребують додаткової навчальної, медичної і соціальної підтримки з метою покращення здоров'я, розвитку, навчання, загальної

якості життя та соціалізації, тобто включення в громади своїх однолітків та інших дітей. До цієї категорії належать і діти з постійною або тимчасовою інвалідністю.

Однією із форм реалізації право осіб з особливими потребами є інклюзивне навчання. Під інклюзивним навчанням розуміємо систему освітніх послуг, коли особи з особливими освітніми потребами навчаються в загальному освітньому середовищі за місцем свого проживання. Інклюзивна освіта є гнучкою індивідуалізованою системою навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах масової загальноосвітньої школи за місцем проживання.

Основними компонентами інклюзивного середовища є безбар'єрне фізичне і психічне середовище, спеціальні умови навчання і виховання.

2. До особливостей організації навчання в інклюзивному навчальному закладі ґрунтуються на перевагах інклюзивного навчання: усунення бар'єрів в освітній системі та системі підтримки дітей з особливими освітніми потребами, залучення батьків до процесу навчання, діти з особливими освітніми потребами отримують можливість для успішної соціалізації, розвитку своїх задатків, можливостей з подальшою інтеграцією в суспільство через інтегроване середовище, у дітей з особливими освітніми потребами формуються соціальні компетенції для налагодження дружніх стосунків з ровесниками у шкільному середовищі та поза межами школи; моделюються належні способи взаємодії з колективом.

Обов'язковими є створення доступності та індивідуальної програми розвитку дитини. Індивідуальна програма розвитку дитини з особливими освітніми потребами (ІПР) – це документ, у якому визначаються вимоги до надання освітніх послуг дитині, характер освітніх послуг і форми підтримки.

Інклюзивне навчання може здійснюватися за однією з форм: повна інтеграція, за якою дітей із психологічною готовністю до спільного навчання з однолітками та рівнем психофізичного розвитку, що відповідає віковій нормі, по 1-3 особи включають до звичайних класів загальноосвітнього навчального закладу; при цьому вони мають одержувати корекційну допомогу за місцем навчання та проживання; комбінована інтеграція, за якої дітей із близьким до норми рівнем психофізичного розвитку по 1-3 особи включають до звичайних класів загальноосвітнього навчального закладу; у процесі навчання вони постійно одержують допомогу асистента вчителя; часткова інтеграція, за якої дітей з особливостями психофізичного розвитку, які неспроможні разом з однолітками оволодіти освітнім стандартом, включають до загальноосвітніх класів по 1-3 особи лише на частину дня; тимчасова інтеграція, за якої дітей з

особливостями психофізичного розвитку об'єднують з однолітками 2-4 рази на місяць для проведення спільних виховних заходів.

Важливим є формування сприятливого морально-психологічного клімату в інклюзивному середовищі. До аспектів формування морально-психологічного клімату відносимо: моральні якості, що переважають у колективі, емоційний стан колективу, позиція вчителя (асистента вчителя), відношення учнів з типовим розвитком до своїх однолітків з особливими потребами, подолання відчуження між дітьми, співпраця вчителя, батьків, відповідних фахівців та учнів обох категорій колективу.

4. Успіх інклюзивного навчання, виховання та розвитку дітей з особливими потребами залежить від психолого-педагогічного супроводу командою спеціалістів, які будуть працювати з ними. Без кваліфікованої допомоги учням з психофізичними порушеннями надзвичайно важко розкрити свої потенційні можливості, навчатися без підтримки. Це обумовлено і психологічними особливостями таких дітей, їхніми зниженими можливостями спонтанного розвитку, і соціальними ситуаціями розвитку їхньої особистості (невдачами у попередньому навчанні і вихованні, неблагополучними родинними умовами тощо).

Дослідження проводилося на базі Ізюмської загальноосвітніх шкіл №5 і №6 Ізюмської міської ради Харківської області. В школах працює 5 інклюзивних класів, в яких навчається десять дітей з особливими потребами. Працівники закладів пройшли підвищення кваліфікації, приймали участь у лекціях, тренінгах щодо підвищення знань по організації роботи в інклюзивному середовищі. В закладах освіти створені сприятливі умови для навчання дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі й дітей з інвалідністю, забезпечення їх безперешкодним доступом до всіх приміщень школи, а саме : заклад обладнано пандусом та є кнопка виклику; шкільні сходи мають з одного боку огороження, висотою 0,9 м з перилами, двері у більшості приміщень безпорогові, інклюзивні класи розташовано на першому поверсі будівлі закладу освіти; в класі, де навчається дитина, яка пересувається на інвалідному візку, забезпечено оптимальне розташування меблів, обладнання, що створює сприятливі умови для безпечного пересування по класній кімнаті, для зорової роботи; створена доступна ресурсна кімната.

Показником сприятливого морально-психологічного клімату в навчальному середовищі інклюзивного класу є ефективна адаптація дітей з особливими потребами в середовищі інклюзивного класу. Реалізація ефективної адаптації такої дитини до умов інклюзивного класу потребує діагностичного дослідження. Діагностика здійснюється за напрямками:

діагностика соціально-емоційного розвитку (спостереження, проєктивна методика «Неіснуюча тварина»), діагностика соціальної поведінки (Моніторинг соціалізації особистості учня» (І. Рожкова), спостереження), діагностика когнітивного розвитку (вивчення документації, спостереження).

Стан сприятливого морально-психологічного клімату визначався за критеріями адаптованості дитини з особливими потребами до умов інклюзивного середовища: за соціально-емоційним, соціально-поведінковим (особистісно-дієвим), когнітивним критеріями.

Показниками соціально-емоційного критерію є: повага до інших у шкільному середовищі, демонстрація самоконтролю, демонстрація активної Я-концепції, агресивність, труднощі у спілкуванні, емоційний стан.

Показниками соціально-поведінкового (особистісно-дієвого) критерію є: продуктивні навички у роботі, організаційні здібності.

Показниками когнітивного критерію є: вирішення проблем та встановлення взаємозв'язків, знання чисел та нумерації, здійснення операцій з об'єктами, здійснення операцій вимірювання.

Всі респонденти мають занижену самооцінку, відчують незадоволеність у спілкуванні, мають страхи, невпевненість, орієнтуються в побуті та оточуючому середовищі. Більшість учнів початкової школи – 4 особи не проявляють агресії, готові до співробітництва з оточуючими, відкриті до людей. В той час учні середньої школи в своїй більшості закриті, не прагнуть до спілкування і взаємодії. Більшість дітей початкової школи виявляють привітність і турботу до інших, прагнуть уваги шляхом відповідної поведінки, виявляють розуміння до інших, не агресивні, емоційно стабільні.

Високий рівень соціалізації має один учень – учень першого класу, низький рівень – більше половини учнів - 6 учнів. За шкалою «моральність» та «автономність» високий рівень не виявлено у жодного респондента. Соціальна активність притаманна учням початкових класів, а учні середніх класів мають низький рівень за цим показником.

Констатували, що за соціально-емоційним, соціально-поведінковим та когнітивним критеріями переважає низький рівень показника сприятливого морально-психологічного клімату в навчальному середовищі інклюзивного класу. Учні мають високий рівень тільки за соціально-емоційним критерієм, за поведінковим і когнітивним – ні.

5. Нами виокремлено напрямки формування сприятливого морально-психологічного клімату в середовищі інклюзивного класу: формування морально-психологічного клімату колективу закладу освіти; адаптація та модифікація навчального середовища, психологічний супровід всіх

учасників навчально-виховного процесу, створення «мережі підтримки», організація співпраці з батьками учнів з особливими потребами, формування толерантного ставлення до дітей з особливими потребами в освітньому середовищі, формування міжособистісних стосунків дітей з особливими потребами із однолітками в інклюзивному закладі, спонукання до самовиховання в моральній сфері.

Розроблені рекомендації батькам, вчителю та асистенту вчителя інклюзивних класів, а також програма забезпечення психологічного супроводу інклюзивного навчання в закладі загальної середньої освіти, що має на меті створити в інклюзивному середовищі сприятливі умови для навчання та розвитку дітей з особливими потребами. Її принципами є: системність, комплексність, інтегративність (об'єднання), пріоритет особливих потреб дитини, безперервність. Програма передбачає різні форми роботи з усіма учасниками навчально-виховного процесу, зокрема, бесіди, тренінги, консультації, різноманітні заходи.

Подяки. Автор висловлює подяку колективу кафедри педагогіки, управління та адміністрування Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України, колективу та керівнику Ізюмської загальноосвітньої школи I – III ступенів №5 Ізюмської міської ради Харківської області, Ізюмської загальноосвітньої школи I – III ступенів №6 Ізюмської міської ради Харківської області та особисто доктору педагогічних наук, доценту кафедри І.М. Андрощук за отримані ґрунтовні знання в галузі організації інклюзивного навчання в закладах освіти та допомогу при підготовці цієї публікації.

Список використаних джерел

1. Тараненко І. Розвиток життєвої компетентності та соціальної інтеграції: досвід європейських країн/ І. Тараненко// Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: наук. метод. зб./редкол.: Н. Софій, І. Єрмаков [та ін.]. – К.: Контекст, 2000 – 187 с.

2. Образовательная интеграция и социальная адаптация лиц с ограниченными возможностями: пособ. для учителей, психологов и родителей детей с ограниченными возможностями/ А. Н. Коноплева [и др.]. –Мн.: НИО, 2005. – 260 с.

3. Акатов Л. И. Социальная реабилитация детей с ограниченными возможностями здоровья. Психологические основы: учеб. пособ. для студ.

высш. учеб. завед./ Л. И. Акатов. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 368.

4. Чопік О. В. До проблеми актуальності стосунків в учнівському колективі інклюзивного класу/ О. В. Чопік// Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія соціально-педагогічна / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. – Кам'янець-Подільський :Аксіома, 2010. – Вип. XV. – С. 431–435.

5. Чопік О. В. Роль педагогів у становленні учнівських соціальних зв'язків у інклюзивному класі/ О. В. Чопік// Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія соціально-педагогічна / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. – Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2011. – Вип. XVII: у 2 ч. – Ч. 1. –С.171-178.

6. Чопік О. В. До проблеми наступності у роботі дитячого садка і школи в умовах інклюзії/ О. В. Чопік// Педагогічна освіта: теорія і практика: зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2011. – Вип. 9. – С. 260–264.

7. Бондар В. Освіта дітей з особливими потребами : пошуки та перспективи[Електронний ресурс] / В. Бондар. – Режим доступу :http://www.fl-life.com.ua/inclusion/?page_id=454.

8. Чопік О. В. Дослідження міжособистісних взаємин учнів інклюзивних класів/ О. В. Чопік// Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія: зб. наук. праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – №23. – С.273–277.

9. Василенко О. М. Соціально-педагогічні умови адаптації молодших школярів з особливими потребами до навчання в загальноосвітній школі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05"Соціальна педагогіка" / Василенко О. М.; Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2010. – 20 с.

10.Гладуш, В. А. К вопросу готовности педагогов к инклюзивному образованию в Украине [Текст] / В. А. Гладуш // Проблемы и перспективы развития инклюзивного образования детей с ограниченными возможностями здоровья : материалы региональной научно-практической конференции; 20 декабря 2012 года. – Белгород : ИПЦ "Политерра", 2012. – С. 14-16.

Електронне наукове видання

«ПРАКТИЧНІ КОМУНІКАЦІЙНІ КЕЙСИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ
ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ»

Матеріали та тези
Всеукраїнської науково-практичної конференції

22 листопада 2019 року, м. Київ

Тексти видаються в авторській редакції

Укладач *Христина Білас*
Макетування та верстка *Христина Білас*